МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Бакалаврська робота

Студентка групи: ППб-2-22-4.0д

СОФІЯ ПАВЛОВА

Науковий керівник:

викладач кафедри практичної психології

ЄВГЕНІЯ СЛОНЧЕНКО

Київ – 2026

Павлова Софія. Гендерні особливості ціннісних орієнтацій у юнацькому віці. Бакалаврська робота за спеціальністю 053 Психологія, освітньо-професійна програма 053.00.02 Практична психологія. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, кафедра практичної психології. Київ. 66 с.

Актуальність дослідження: важливість вивчення гендерних особливостей ціннісних орієнтацій у юнацькому віці зумовлена соціокультурними змінами та трансформацією уявлень про гендерні ролі. У цей період відбувається ціннісне самовизначення, формування життєвих пріоритетів і моделей соціальної поведінки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні особливості ціннісних орієнтацій у юнацькому віці. Завдання: проаналізувати підходи до вивчення ціннісних орієнтацій; охарактеризувати юнацький вік; розкрити особливості гендеру; емпірично дослідити гендерні особливості ціннісних орієнтацій; розробити методичні рекомендації.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; опитування, тестування; описова статистика, кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона, порівняльний аналіз.

Психодіагностичний інструментарій: методика Ш. Шварца «Портрет цінностей», статево-рольовий опитувальник С. Бем (BSRI). Вибірка: 60 осіб віком 18–22 років, з них 30 юнаків і 30 юначок.

Результати: встановлено домінування андрогінного типу: у юнаків — 70% (21 особа з 30), у юначок — 73,3% (22 особи з 30). У ціннісній ієрархії найвищі позиції посіли гедонізм і доброзичливість. У юнаків більш виражені самостійність і досягнення, у юначок — доброзичливість та безпека. Кореляційний аналіз виявив зв’язки між гендерною ідентичністю та ціннісними орієнтаціями, особливо у жіночій підвибірці.

Висновки: підтверджено гендерні особливості у структурі ціннісних орієнтацій студентської молоді та поєднання традиційних і сучасних ціннісних

тенденцій. Перспективи полягають у розширенні вибірки й аналізі соціальних чинників.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, юнацький вік, гендер, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, андрогінність, Ш. Шварц, С. Бем.

Sofiia Pavlova. Gender-Specific Features of Value Orientations in Adolescence. Bachelor's thesis in specialty 053 Psychology, educational and professional program 053.00.02 Practical Psychology. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Department of Practical Psychology. Kyiv. 66 pages.

Relevance of topic: The relevance of studying gender-specific features of value orientations in adolescence is determined by socio-cultural changes and the transformation of ideas about gender roles. During this period, value self-determination, life priorities, and models of social behaviour are formed.

The purpose of the study: to substantiate theoretically and investigate empirically gender-specific features of value orientations in adolescence. Tasks: to analyse approaches to value orientations; to characterise adolescence; to reveal gender features; to conduct an empirical study; to develop recommendations.

Research methods: analysis, synthesis, comparison, generalisation; questioning, testing; descriptive statistics, Pearson’s correlation analysis, comparative analysis.

Tools: Schwartz’s Portrait Values Questionnaire and Bem Sex-Role Inventory (BSRI). The sample comprised 60 respondents aged 18–22: 30 male and 30 female respondents.

Results: The findings indicate the predominance of the androgynous type: 70% of male respondents (21 out of 30) and 73.3% of female respondents (22 out of 30). In the value hierarchy, hedonism and benevolence occupied the highest positions. Male respondents showed higher self-direction and achievement, whereas female respondents demonstrated higher benevolence and security. Correlation analysis revealed relationships between gender identity and value orientations.

Conclusions: The study confirmed gender-specific features in the structure of value orientations and showed a combination of traditional and modern value tendencies. Further research may expand the sample and analyse social factors. Key words: value orientations, adolescence, gender, gender identity, masculinity, femininity, androgyny, Schwartz, Bem.

ЗМІСТ

ВСТУП.. ……..…..3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ…….6
1.1. Поняття та психологічний зміст цінностей і ціннісних орієнтацій особистості……...……6
1.2 Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій у юнацькому віці в сучасному українському науковому дискурсі…….…….…….15
1.3 Гендерний підхід у вивченні ціннісних орієнтацій в психології ……25
Висновки до першого розділу……...…33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....34
2.1 Обґрунтування методів дослідження……...……..34
2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження…….…….…….39
2.3 Методичні рекомендації щодо сприяння гармонізації гендерних ролей та розвитку ціннісних орієнтацій у студентської молоді……46
Висновки до другого розділу……...…….50
ВИСНОВКИ……...……52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..54
ДОДАТКИ……..58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство перебуває у процесі динамічних соціокультурних змін, що зумовлюють переосмислення системи цінностей, життєвих орієнтирів та гендерних ролей. У цьому контексті особливої значущості набуває вивчення ціннісних орієнтацій молодого покоління, оскільки саме молодь формує майбутнє країни, визначаючи напрями її розвитку та соціальні пріоритети.

Юнацький вік є ключовим етапом становлення особистості, коли відбувається формування світогляду, усвідомлення власних цілей, життєвих смислів та цінностей. У цей період закладається система базових орієнтацій, які надалі визначають вибір життєвого шляху та соціальну поведінку індивіда. При цьому важливим чинником, що впливає на особливості ціннісної сфери, є гендер, який детермінує відмінності у мотиваційних пріоритетах, соціальних установках та уявленнях про успіх, щастя й самореалізацію.

Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених проблематиці цінностей (М. Рокіч, Ш. Шварц, К. Клакхон, Е.Еріксон та інші), питання гендерних особливостей у структурі ціннісних орієнтацій юнацького віку продовжує залишатися у фокусі наукової уваги та набуває нової актуальності в контексті суспільних змін і трансформації уявлень про гендерні ролі в сучасній Україні.

Об’єкт дослідження. Система ціннісних орієнтацій особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження. Гендерні відмінності у системі ціннісних орієнтацій особистості в юнацькому віці.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні особливості ціннісних орієнтацій у юнацькому віці.

Для реалізації поставленої мети були визначені такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій особистості.

2. Охарактеризувати психологічні особливості юнацького віку, що впливають на становлення системи ціннісних орієнтацій індивіда.

3. Розкрити психологічні особливості гендеру, що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій особистості.

4. Емпірично дослідити та проаналізувати специфіку гендерних особливостей ціннісних орієнтацій у юнацькому віці.

5. Розробити методичні рекомендації щодо сприяння гармонізації гендерних ролей та розвитку ціннісних орієнтацій у студентської молоді

Методи дослідження. Теоретичні - аналіз матеріалів з літературних джерел; емпіричні : методика Ш. Шварца «Портрет цінностей», статево-рольовий опитувальник Бем (BSRI), методів математичної статистики для обробки та інтерпретації отриманих даних: кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона), описова статистика.

Теоретичні основи дослідження. Ціннісні орієнтації в своїх роботах розглядали такі дослідники як, Ш. Шварц, Е. Еріксон М. Шелер, Г. Олпорт, А. Маслоу, М. Рокіч, К. Клакхон та інші.

У вітчизняній психології формування ціннісних орієнтацій є предметом уваги багатьох дослідників. О. Коханова, Т. Титаренко, Л. Сохань, М. Боришевський, І. Бех та ін. Проблеми формування та трансформації цінностей в умовах соціальних змін досліджують В. Франчук, О. Бадер, О. Кучер, Н. Чепелєва, В. Панок та ін. Сучасне уявлення про цінності докладно аналізують Н. Шматко, У. Михайлишин, О. Рибак та ін. Окрему увагу українські вчені приділяють дослідженню ціннісно-смислових орієнтацій О. Сєваст'янова, Л. Романюк, Н. Коляда, Т. Тарасова та ін.).

База дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі студентів ЗВО. У дослідженні взяли участь 60 досліджуваних – юнаки та юнки віком від 18 до 22 років.

Організація дослідження. Дослідження проводилось протягом жовтня 2025 року та квітня 2026 року. Загальна вибірка склала 60 осіб, віком від 18 до 22 років. В дослідженні прийняли участь 30 чоловіків та 30 жінок, які є

студентами закладів вищої освіти. Опитування проводилось онлайн з використанням Google Forms.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота бакалавра складається зі вступу, 2 розділів та висновків по них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладений на 50 сторінках, містить 6 рисунків, 5 таблиць список джерел з 36 найменувань. Загальний обсяг роботи, враховуючи додаток, складає 66 аркушів.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття та психологічний зміст цінностей і ціннісних орієнтацій особистості

Цінності – це фундаментальні принципи та переконання, які мотивують та спрямовують поведінку людини. Психологи розглядають цінності не як абстрактні уявлення, а як ключові принципи, які впливають на визначення пріоритетів у житті людини та мотивують її на досягнення цілей, прийняття рішень, мотивацію та самореалізацію.

Цінності виконують роль внутрішніх орієнтирів, які не лише спрямовують поведінку, але й забезпечують цілісність особистості. Вони виступають своєрідним «фільтром», через який людина сприймає навколишній світ, оцінює події та будує власну систему значень. Завдяки цьому формується індивідуальний стиль мислення та поведінки, що відрізняє одну особистість від іншої. Важливо підкреслити, що цінності не існують ізольовано — вони взаємопов’язані між собою та утворюють ієрархічну структуру, у якій одні цінності можуть домінувати над іншими залежно від життєвих обставин і досвіду людини (Жигайло, 2019).

Життєві цінності – це принципи або стандарти, в які вірить людина та вважає їх важливими або бажаними у своєму житті. Це особисті цінності, які часто визначають принципи, яких вона дотримується під час прийняття рішень, і впливають на те, як вона взаємодіє з іншими людьми та функціонує в суспільстві.

Цінності особистості закладають систему ціннісних орієнтацій, тобто особистісну інтерпретацію цінностей. Система пріоритетів, що визначає, які цінності виходять на перший план у житті індивіда, а які залишаються другорядними. Вони формуються під впливом соціального середовища,

культури, виховання та власного досвіду і є показником світоглядної зрілості та психологічного розвитку особистості.

Варто зазначити, що процес формування ціннісних орієнтацій є тривалим і нерівномірним. Він відбувається під впливом як зовнішніх факторів (сім'я, освіта, культура, соціальні норми), так і внутрішніх (особистісні потреби, інтереси, рівень рефлексії). У цьому процесі особливу роль відіграє активність самої особистості, її здатність до осмислення життєвого досвіду та переоцінки власних установок. Саме завдяки рефлексії відбувається переосмислення засвоєних цінностей і їх трансформація у власну систему життєвих пріоритетів. Таким чином, ціннісні орієнтації не лише відображають соціальний досвід, але й є результатом індивідуальної роботи особистості над собою (Коляда & Тарасова, 2024) Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості, окреслюючи її місце у світі, основу ставлення до дійсності, життєву позицію та способи взаємодії з соціальним оточенням і самою собою. Вона виступає внутрішнім регулятором поведінки, що забезпечує узгодженість між переконаннями, намірами та реальними вчинками людини. У межах цієї системи формується ієрархія смислів і значень, яка дозволяє особистості орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, визначати пріоритети та здійснювати усвідомлений вибір.

Завдяки цінностям формується життєва концепція людини, її світогляд — як цілісне уявлення про себе, інших і світ загалом, що стає основою для прийняття власних рішень і визначення життєвого шляху. Водночас цінності сприяють формуванню індивідуальної філософії життя, забезпечують внутрішню цілісність особистості та стабільність її поведінки навіть в умовах невизначеності. Саме вони задають напрям особистісного розвитку, впливають на процеси самовизначення, самореалізації та планування майбутнього (Жигайло, 2019; Коляда & Тарасова, 2024).

Тема цінностей та ціннісних орієнтацій є однією з фундаментальних у психології, тому її досліджувало чимало видатних вчених (рис. 1.1):

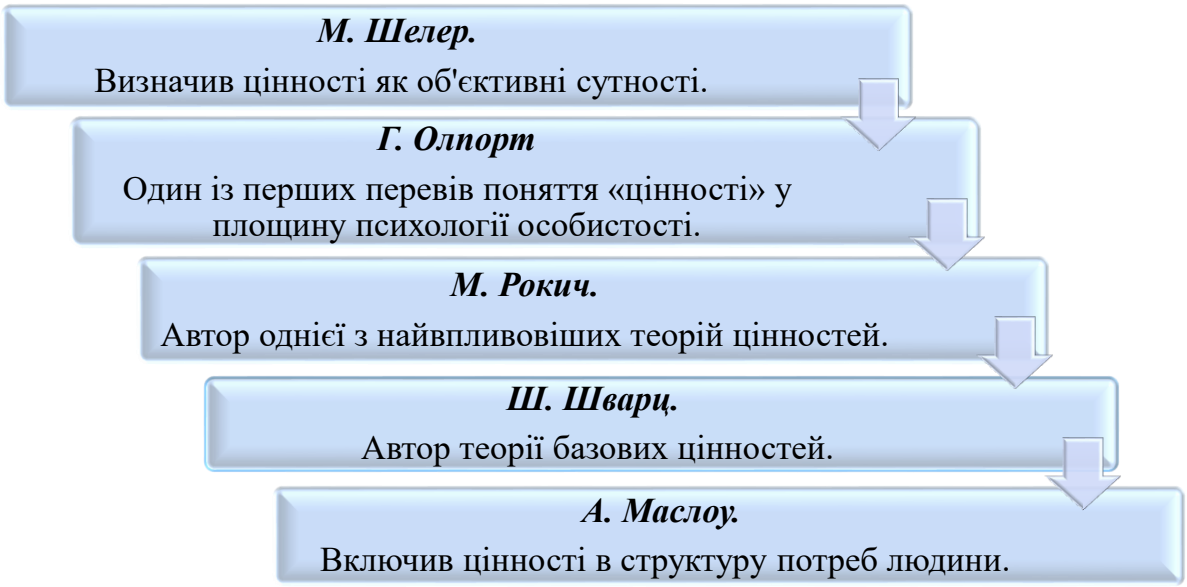

Рис. 1.1 Вклад дослідників у вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій

Як бачимо, система ціннісних орієнтацій – це складна структура, яка охоплює когнітивні, емоційні та регулятивні аспекти особистості. У вітчизняній психології формування ціннісних орієнтацій також є предметом уваги багатьох дослідників. О. Коханова, Т. Титаренко, Л. Сохань, М. Боришевський, І. Бех досліджували роль цінностей у розвитку особистості, концентруючи увагу на тому, що цінності відображають життєвий досвід людини й водночас задають напрям її розвитку. В. Франчук, О. Бадер, О. Кучер, Н. Чепелєва, В. Панок досліджували формування та трансформацію цінностей. Вони відзначають, що в умовах динамічного суспільства, впливу нових медіа, культурних трансформацій і нестабільності соціальних процесів ціннісні орієнтації стають більш варіативними, рухливими та ситуативно залежними. Особливо чутливими до таких змін є юнаки, в яких відбувається активний процес самовизначення та пошуку власної ідентичності. Н. Шматко, У. Михайлишин, О. Рибак розглядають сучасні уявлення про цінності та зазначають, що цінності діють як система внутрішніх координат, що допомагає особистості робити вибір, оцінювати ситуації й будувати траєкторію власного розвитку. Вони не є статичними, постійно змінюються під впливом життєвих подій, професійної діяльності, рефлексії та міжособистісних стосунків. Тому ціннісні орієнтації студентської молоді виступають одним з найбільш динамічних компонентів психіки.

О. Сєваст'янова, Л. Романюк Н. Коляда, Т. Тарасова вивчають ціннісно-смислові орієнтації у молоді. В їхніх дослідженнях підкреслюється, що юнацький вік є критичним періодом формування життєвих цінностей, оскільки саме в цей час відбувається становлення світогляду, професійної ідентичності, розвиток самосвідомості та цілісної Я-концепції. Молоді люди активно шукають сенс власної професійної діяльності, визначають свої пріоритети у міжособистісних стосунках, оцінюють можливості та обмеження вибору, що природно впливає на структуру їхніх цінностей.

Особливого значення ціннісні орієнтації набувають у періоди життєвих змін і криз, коли людина змушена переглядати свої життєві пріоритети та адаптуватися до нових умов. У такі моменти відбувається актуалізація найбільш значущих цінностей, які стають опорою для прийняття рішень і подолання труднощів. Крім того, саме через систему цінностей забезпечується узгодженість між внутрішнім світом людини та її зовнішньою діяльністю. Це дозволяє особистості зберігати психологічну стійкість, відчуття сенсу життя та внутрішню цілісність навіть в умовах невизначеності (Михайлишин, 2017).

Ціннісні орієнтації грають важливу роль у житті людини, адже саме вони визначають сенс і мету її існування. При цьому такі орієнтації не залишаються незмінними: вони рухливі, суперечливі й постійно міняються, реагуючи на суспільні норми, вимоги часу, відбиваючи зміни у взаємозв'язку особистості з суспільством, а також через перебіг різних непередбачуваних життєвих ситуацій. Функція ціннісних орієнтацій полягає у тому, що вони визначають напрями професійної діяльності, надають їй змістовності та важливості, допомагають людині сформувати власну позицію, сприяють самоактуалізації особистості й регулюють поведінку.

У. Михайлишин (2017) надає стислий, але концептуально насичений огляд проблематики досліджень ціннісних орієнтацій. Цінності визначають широку мотивацію поведінки та впливають на всі аспекти діяльності особистості, вони є джерелом розвитку саморегуляції поведінки.

Він зазначає, що погляди М. Боришевського, Д. Леонтьєва та С. Рубінштейна дозволяють розглядати цінності в широкому соціально-психологічному контексті. Д. Леонтьєв підкреслював, що цінності є складовою смислової сфери, яка організовує досвід і забезпечує інтеграцію особистості. Психолог виокремлював полярні системи цінностей, що відображають різні життєві орієнтири людини, а також підкреслював їхній динамічний характер (Михайлишин, 2017).

У сучасних теоретичних підходах підкреслюється також суперечливість ціннісної сфери. Т. Яценко звертала увагу на наявність розриву між декларованими (усвідомленими) цінностями та реальними поведінковими проявами. Людина може стверджувати важливість певних цінностей, але в конкретних ситуаціях керуватися зовсім іншими мотивами, що свідчить про багаторівневу структуру особистості (Михайлишин, 2017).

У. Михайлишин (2017) також розглядає зарубіжні концепції, які суттєво вплинули на розуміння природи цінностей. М. Рокіч запропонував класичну типологію термінальних та інструментальних цінностей, наголошуючи, що цінності виступають стійкими переконаннями, які визначають перевагу певного способу поведінки. У свою чергу А. Маслоу розглядав цінності крізь призму ієрархії потреб, виокремлюючи Б-цінності — відповідальні за процес самоактуалізації, та Д-цінності, що пов’язані з базовими потребами й безпекою.

Узагальнюючи, У. Михайлишин (2017) визначає кілька ключових положень щодо природи ціннісних орієнтацій:

- вони становлять один із базових компонентів структури особистості;
- інтегрують життєвий досвід, мотиви та смисли;
- регулюють поведінку й визначають стратегії життєвого вибору;
- забезпечують взаємозв’язок між свідомими намірами та практичними діями.

Таким чином, система цінностей є соціально зумовленою структурою, що визначає особистісний розвиток молодої людини та її готовність до особистісного зростання (Михайлишин, 2017 : 50-51).

У психологічних дослідженнях цінності та ціннісні орієнтації розглядаються як важлива складова прийнятих соціальних цінностей особистості. Дослідники виділяють два основні підходи до їхнього вивчення. Це

соціально-психологічний підхід, який трактує особистість як результат соціальних взаємин, а ціннісні орієнтації — як компонент внутрішнього світу, сформований під впливом соціальних норм, культурних зразків та очікувань суспільства. *Загально-психологічний підхід.* Акцент робиться на зв'язках ціннісних орієнтацій із мотиваційною сферою, рівнем самоактуалізації, життєвими цілями та загальною активністю людини. Відповідно до цього підходу цінності виступають основою мотивів діяльності та засобом її смислової організації (Шиделко, 2013).

О. Рибак (2017) виокремлює низку ключових функцій цінностей, що визначають їх значущість для становлення особистості:

1) регулятивна — скерованість поведінки та вибору життєвих рішень;
2) мотиваційна — визначення мотивів, потреб і цілей;
3) оціночна — формування критеріїв оцінки себе, людей і подій;
4) інтегративна — забезпечення згуртованості групи завдяки спільним цінностям;
5) світоглядна — формування уявлень про сенс і призначення життя.

Таким чином, система цінностей виступає ядром особистості, що формує її життєву стратегію та визначає особливості індивідуальної поведінки (Рибак, 2017).

О. Коханова (2015) вказує, що цінності розглядаються як стійкі, узагальнені переконання або ідеали, що стосуються бажаних кінцевих станів існування або способів поведінки. Вони слугують критеріями для оцінки вчинків, людей та подій. Ціннісні орієнтації — динамічний процес, завдяки якому людина вибирає певні цінності як пріоритетні та керується ними у своєму житті, поведінці та прийнятті рішень. Це відображення внутрішньої ієрархії цінностей.

Цінності та ціннісні орієнтації розглядаються як значущі компоненти структури особистості, вони формуються в процесі соціалізації та виражають спрямованість особистості на регулювання діяльності та поведінки. Ціннісні орієнтації є ключовою характеристикою особистості, що поєднують в собі: мотивацію, сенс та регуляцію.

О. Коханова (2015) визначає три етапи формування ціннісних орієнтацій, характерних особливо для юнацького віку, розглянемо їх в наступній таблиці (Коханова 2015 : 110).

Таблиця 1.1

Етапи формування ціннісних орієнтацій

ЕТАП	*ОПИС*
1. ПЕРЕОЦІНКА	Етап переоцінки є типовим для юнацького віку кризу, коли авторитети дитинства (батьки, вчителі) піддаються сумніву, і відбувається індивідуалізація ціннісної системи.
2. ЗАСВОЄННЯ	Вказівка на мас-медіа та пропаганду як на ключовий канал засвоєння цінностей підкреслює соціальну актуальність дослідження. Це важливо для розуміння впливу зовнішнього інформаційного середовища на молодь.
3. *ВНУТРІШНЄ СТАВЛЕННЯ*	Етап є найвищим, оскільки він передбачає інтеріоризацію (переведення зовнішніх норм у внутрішні) та активну позицію особистості (діяльність), що відповідає ідеї про саморозвиток та формування зрілої особистості.

Дослідниця підкреслює, що саме юнацький вік є сенситивним для становлення ціннісної системи, оскільки характеризується розвитком рефлексії, усвідомленості та здатності до довільної регуляції поведінки (Коханова, 2015).

У структурі особистості ціннісні орієнтації нерозривно пов’язані із спрямованістю індивіда та визначають його мотиваційно-потребову сферу. На думку Р. Чіп (2019), вони мають трикомпонентну структуру, що включає емоційний, когнітивний і поведінковий рівні. Кожна ціннісна диспозиція містить три елементи: *когнітивний* («можу») — уявлення про можливості й наслідки; *конативний* («маю», «є») — усвідомлення засобів та умов; *афективний* («хочу») — емоційно-ціннісне ставлення до цілі.

Саме поєднання цих елементів забезпечує смислотворення, що лежить в основі ціннісної регуляції поведінки (Чіп, 2019 : 811-812).

Н. Шматко (2024) підкреслює, що ціннісні орієнтації є відображенням засвоєних (інтерналізованих) цінностей і проявляються в конкретних поведінкових виборах, соціальних настановах та оцінках. Вони виступають адаптивним механізмом, який допомагає людині узгоджувати внутрішні потреби з вимогами соціального середовища. Саме через ціннісні орієнтації особистість інтегрує соціальні норми у власну систему переконань.

Узагальнюючи підходи різних дослідників, авторка стверджує, що ціннісні орієнтації істотно відрізняються від цінностей: цінність — об'єктивне соціокультурне явище, а ціннісна орієнтація — особистісне, суб'єктивне ставлення до цінності, вибір її важливості та включення до власної життєвої стратегії. Отже, ціннісні орієнтації формуються як наслідок того, що суспільно значущі цінності переосмислюються й присвоюються особистістю, узгоджуючись із її власними потребами. Розмежування цих понять відкриває можливість створення точніших практичних і теоретичних методів у психології, культурології, соціології та філософії. Чітке визначення різниці між цінностями й ціннісними орієнтаціями допомагає усунути наукові суперечності та сприяє побудові більш ефективних моделей аналізу їхнього впливу як на особистість, так і на соціальні процеси.

У цьому підході цінність постає як об'єктивне явище, тоді як ціннісна орієнтація має особистісний, суб'єктивний характер. Перехід об'єктивних цінностей у внутрішні орієнтири людини відображає процес її індивідуальної об'єктивації (Шматко, 2024).

С. Бадер (2019) зауважує, що ціннісні орієнтації — це відносно стійка, соціально обумовлена спрямованість особистості на певні цілі, що мають для неї смисложиттєве значення, та на способи їхнього досягнення. Вони проявляються у якостях та зразках поведінки і відносно не залежать від соціальних ситуацій. Автор пропонує власну типологію ціннісно-смислових орієнтацій (Бадер, 2019 : 21):

1. За належністю ціннісно-смислові орієнтації можуть бути: індивідуальними, колективними, суспільними. Такий поділ дозволяє визначити, на якому рівні виникає та функціонує конкретна цінність: особистісному, груповому чи глобальному.

2. За об'єктом спрямованості можуть бути: матеріальні або морально-духовні. Критерій відображає, які потреби задовольняє цінність — базові або вищі рівні самореалізації.

3. За змістом спрямованості: пізнавальні, трудові, релігійні, національно-громадянські, естетичні, сімейно-родинні, професійні та особистісні (саморозвиток, самооцінка, самоповага, автономія). Він демонструє, в якій сфері життя домінує певна цінність і як вона впливає на діяльність особистості.

4. За ступенем впливу на поведінку та життя людини можуть відрізнятися силою та стабільністю: стійкі, ситуативні та мінливі. Цей поділ допомагає розуміти, наскільки цінність є стрижневою або ж поверховою для конкретної особистості.

Таким чином, класифікація автора дозволяє бачити ціннісну сферу як багатовимірну, з наявністю стрижневих універсалів та простором для індивідуалізації, динаміки та особистісної траєкторії (Бадер, 2019 : 21).

О. Рибак (2017) зазначає, що ціннісні орієнтації виступають основою моральної й соціальної зрілості. На певних етапах розвитку (юність, рання дорослість) відбувається активна перебудова ціннісної системи. Таким чином, цінності виступають своєрідною основою людського життєвого простору — одночасно його конструктивною базою та внутрішнім джерелом енергії. Індивід існує в системі власних цінностей: крізь них він сприймає й оцінює себе та оточення, тлумачить події й поведінку інших, вибудовує бачення майбутнього. Спираючись на ці цінності, людина формує або руйнує взаємини, визначає напрями діяльності та діє у відповідності до власних ціннісних установок (Рибак, 2017).

Таким чином, ціннісні орієнтації виступають ключовим структурним елементом особистості, інтегруючи її життєвий досвід, мотиви, переконання та

соціальні впливи. Вони визначають пріоритети діяльності, регулюють поведінку, сприяють самоактуалізації та формуванню життєвої стратегії. Водночас ціннісні орієнтації є динамічними, адаптованими до умов соціального середовища, що особливо проявляється в юнацькому віці — періоді активного самовизначення та становлення особистості.

Ці особливості зумовлюють необхідність детальнішого вивчення того, як саме ціннісні орієнтації проявляються у юнацькому віці, які з них домінують і як вони впливають на соціальну та моральну зрілість молодої людини.

Враховуючи зазначене, важливим є детальніше дослідження того, як саме ціннісні орієнтації проявляються у юнацькому віці, які з них домінують у поведінковій та мотиваційній сфері молоді, і як вони впливають на моральну, соціальну та психологічну зрілість особистості. Саме це стає предметом наступного підрозділу, де буде здійснено аналіз особливостей ціннісних орієнтацій у студентській та юнацькій молоді, з урахуванням вікових, соціальних та гендерних характеристик.

1.2. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій у юнацькому віці в сучасному українському науковому дискурсі

Вибір фокусу нашого дослідження на працях саме українських науковців обумовлений необхідністю врахування соціокультурного контексту, у якому перебуває сучасне юнацтво. Оскільки ціннісні орієнтації є динамічною системою, що відображає суспільні трансформації, саме вітчизняна наукова думка дозволяє найбільш релевантно проаналізувати процеси ціннісного самовизначення молоді в умовах сучасних викликів українського суспільства.

У цьому контексті важливо враховувати, що сучасне українське суспільство перебуває у стані постійних соціальних змін, що зумовлює трансформацію ціннісної свідомості молоді. Невизначеність майбутнього, вплив глобалізаційних процесів, інформаційне перевантаження та соціальні виклики актуалізують необхідність внутрішнього самовизначення особистості. Саме

тому ціннісні орієнтації юнацтва набувають не лише індивідуального, а й соціально значущого характеру, виступаючи основою адаптації до складних життєвих умов.

Період юності традиційно вважається критичним етапом становлення особистості, у межах якого відбувається інтенсивне формування системи ціннісних орієнтацій. Значущість цього вікового проміжку підкреслюють сучасні українські дослідники, наголошуючи, що саме в юності відбувається перехід від ситуативних потреб до стійкої внутрішньої ціннісної структури, яка визначає поведінку, професійні вибори та соціальну активність молодої людини. Юнацький період розвитку особистості охоплює вік приблизно від 16–17 до 20–22 років і характеризується переходом від підлітковості до ранньої дорослості. Саме в цей час відбувається інтенсивне становлення світогляду, формування ідентичності, поява перших стійких професійних і життєвих цілей, а також початок самостійного дорослого життя. У межах юності традиційно виділяють три періоди (Вікова психологія, 2024; Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці, 2018).

1. Рання юність (16–17 років). Завершення шкільного навчання, вибір професійного шляху. Активне формування ціннісних орієнтацій, розвиток інтелектуальної рефлексії. Посилення потреби в автономії від батьків, зростання значущості однолітків. Емоційна нестійкість може поєднуватися з прагненням до самоствердження.

2. *Власне юність* (17–20 років). Перехід до навчання у ЗВО, зміна соціального середовища. Форми самостійності стають стабільнішими: фінансова часткова самостійність, участь у прийнятті особистих рішень. Пошук власної ідентичності, світоглядне самовизначення, формування життєвих перспектив. Інтенсивний розвиток когнітивних функцій, здатності до абстрактного мислення.

3. Пізня юність (20–22 рік).Набуття більш зрілих форм соціальної та особистісної відповідальності. Конкретизація професійних планів, перші реальні

кроки у професійній діяльності. Стабілізація цінностей і життєвих орієнтацій. Поглиблення саморефлексії, поява дорослих форм партнерських стосунків.

Спільні риси всього юнацького віку:

1) Формування цілісної Я-концепції та стабільної ідентичності.

2) Розвиток моральних переконань, становлення власної системи цінностей.

3) Пошук життєвого сенсу, визначення професійної та особистісної траєкторії.

4) Ускладнення соціальних ролей і відповідальності.

5) Висока пізнавальна активність, гнучкість мислення, інтенсивний когнітивний розвиток (Вікова психологія, 2024 : 141-146).

Важливо зазначити, що наведена періодизація є умовною, оскільки індивідуальний розвиток особистості може відбуватися нерівномірно. У сучасних умовах спостерігається тенденція до «розмиття» вікових меж юності, що пов’язано із подовженням періоду навчання, пізнішим входженням у професійну діяльність та змінами соціальних ролей. Це, у свою чергу, впливає на динаміку формування ціннісних орієнтацій, роблячи цей процес більш тривалим, варіативним і залежним від соціального контексту.

Юнацький вік є критичним періодом становлення світогляду, ієрархії мотивів та стійкої системи ціннісних орієнтацій. На цьому етапі інтенсивно формуються механізми рефлексії, самоаналізу, здатність до прийняття відповідальних рішень, що безпосередньо впливає на структуру ціннісних пріоритетів. Поступово молода людина переходить від ситуативних, емоційно забарвлених виборів до більш усвідомленого сенсу власного життя, власних цінностей та цілей.

Вагомим психологічним новоутворенням цього періоду є здатність до прогнозування майбутнього, яке виступає «рамкою» для оцінювання того, що є важливим, значущим чи другорядним. Саме в юності формується цілісне уявлення про професійний шлях, приймаються перші самостійні рішення щодо

освіти, соціальної активності, міжособистісних стосунків. Ціннісні орієнтації виступають базою, на якій вибудовується ідентичність особистості.

Процес становлення ціннісних орієнтацій у юнацькому віці супроводжується внутрішніми суперечностями, які є необхідною умовою особистісного розвитку. З одного боку, молода людина прагне до автономії та самостійності, з іншого — відчуває потребу у соціальному схваленні та підтримці. Ця амбівалентність зумовлює нестійкість ціннісних пріоритетів, їх перегляд і переоцінку. Саме через подолання таких внутрішніх конфліктів відбувається формування більш зрілої та узгодженої системи цінностей.

Розглянемо, як змінювалися погляди українських дослідників на проблему ціннісних орієнтацій молоді протягом останнього десятиліття.

С. Бабатіна (2015) аналізує зв’язок між цінностями та вибором життєвої стратегії у юнацькому віці, тому що саме в цей період відбувається активне формування життєвих планів, і цінності виступають внутрішніми орієнтирами, що визначають тип та напрям життєвої стратегії. Зокрема, орієнтація на самореалізацію, професійний успіх, незалежність сприяє конструктивним стратегіям розвитку, тоді як нестійка ієрархія цінностей або їхня суперечливість призводить до нечітко усвідомлення власного "я" та уникання відповідальності. Важливим висновком є твердження, що життєва стратегія стає цілісною лише за умови сформованої системи ціннісних орієнтацій (Бабатіна, 2015 : 122-123).

А. Федоренко (2015) аналізує структуру та зміст ціннісно-смислової сфери студентської молоді, наголошуючи, що вона є системним утворенням, яке інтегрує цінності, життєві цілі, мотивацію та особистісні смисли. Авторка доводить, що важливим моментом є не лише наявність певних цінностей, а й ступінь усвідомленості їхнього значення для власного життя. Студентська молодь часто переживає кризу смислів, пов’язану з пошуком професійної ідентичності та місця у суспільстві. А. Федоренко (2015) підкреслює важливість освітнього середовища у формуванні зрілої смислової сфери, що забезпечує особистісну стабільність і здатність до конструктивної діяльності. Молоді люди активно інтегрують соціальні, професійні та моральні цінності у ранньому

дорослому віці. Федоренко (2015) підкреслює, що ціннісно-смисловий розвиток студентів включає структурування життєвих пріоритетів, розвиток самооцінки та критичного мислення.

Л. Романюк (2018) розглядає юнацький вік як етап, у якому відбувається активне самопроєктування особистості та утвердження життєвих смислів у соціокультурному просторі. Вчена застосовує в дослідженні методологічний підхід, відповідно до якого пов'язує розвиток ціннісної системи людини з її системою психічної самоорганізації, це дозволяє простежити соціально-психологічні становлення цінностей у соціокультурному просторі та окреслити механізми їх актуалізації. Цінності цього періоду формуються під впливом різних соціальних контекстів — сім'ї, освітнього середовища, професійних очікувань, субкультур молоді. На думку Романюк (2018), ціннісні орієнтації стають системоутворювальним компонентом ідентичності, оскільки саме вони визначають здатність молодої людини адаптуватися до соціальних змін та здійснювати відповідальний вибір. Особливе значення мають цінності особистісної автономії, що відображають прагнення молоді до самовизначення та власного життєвого проекту (Романюк 2018).

О. Гріньова (2018а) розглядає психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці, як критичному періоді професійного й особистісного самовизначення. Саме на цьому етапі відбувається активна інтеграція моральних, соціальних та професійних цінностей, які визначають подальшу життєву траєкторію людини. О. Гріньова (2018а) акцентує увагу на тому, що ціннісні орієнтації студентської молоді формуються під впливом трьох ключових чинників:

- соціального середовища (норм і очікувань суспільства, сім'ї, навчального закладу);
- психологічних характеристик особистості (рівня рефлексії, самооцінки, автономності);
- освітнього контексту, який здатний стимулювати розвиток особистісної зрілості та моральної відповідальності.

Особливу увагу звернено на внутрішні суперечності молоді у період пізнього юнацтва: зіткнення ідеалізму з реальними соціальними викликами, поєднання прагнення до свободи з необхідністю прийняття відповідальних рішень. Такі суперечності є природною умовою становлення власної системи цінностей. Авторка робить висновок, що успішне формування ціннісних орієнтацій залежить від здатності молоді до рефлексії, критичного мислення та внутрішньої узгодженості, а також від підтримки соціального середовища, яке створює можливості для особистісного розвитку. У роботі наголошено, що саме в пізньому юнацькому віці закладається фундамент моральної стійкості й життєвої зрілості (Гріньова, 2018а).

Гендерний підхід у сучасній українській психології розглядається як важливий інструмент дослідження взаємозв'язку між соціально наданими уявленнями про жіночі та чоловічі ролі, формуванням системи цінностей особистості. Українські науковці наголошують, що гендер не є біологічною константою, а формується під впливом соціальних норм, культурних очікувань і стереотипів, які безпосередньо впливають на вибір особистістю життєвих пріоритетів і ціннісних орієнтацій. Н. Жигайло (2019) підкреслює, що студентська молодь демонструє перехід від зовнішніх нормативних цінностей до автономії, самореалізації та критичного осмислення життєвих пріоритетів. У статті розглянуто особливості формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді — вікової групи, яка знаходиться на межі юнацького та дорослого періодів розвитку. Авторка виділяє наступні тенденції:

1. Прагнення до професійної реалізації стає ключовою цінністю.
2. Зростає орієнтація на індивідуалізм, самостійність та відповідальність за власне майбутнє.
3. Студентська молодь демонструє поєднання традиційних і сучасних цінностей: поряд із сім'єю та здоров'ям високо оцінюються саморозвиток, успіх, академічні досягнення.
4. Водночас спостерігається ціннісна нестабільність, що проявляється у коливаннях між прагматичними та гуманістичними орієнтирами.

М. Мельничук (2020) вивчає взаємозв'язок цінностей із внутрішнім регулятором особистості – саморегуляцією, що є критично важливим для юнацького віку. Вона фокусується на рівні саморегуляції як основній диференційній змінній. Саморегуляція розглядається як здатність особистості свідомо ставити цілі, планувати дії, контролювати їх виконання та коригувати свою поведінку для досягнення бажаного результату. Мельничук (2020) підкреслює взаємозв’язок між рівнем саморегуляції та стабільністю ціннісних пріоритетів: високий рівень саморегуляції сприяє автономності й самореалізації, низький — підвищує залежність від соціальних норм. У юнацькому віці відбувається становлення ціннісної свідомості та самовизначення, які безпосередньо залежать від якості саморегуляції. Особи з високим рівнем саморегуляції більш успішно інтегрують свої цінності в життєві цілі та плани (Мельничук, 2020).

Дослідження показує, що молодь із високою саморегуляцією частіше орієнтується на цінності розвитку, досягнення, відповідальності та довгострокового планування. Натомість низький рівень саморегуляції корелює з домінуванням гедоністичних або ситуативних цінностей, що проявляється у прагненні до миттєвих задоволень, відсутності стійких життєвих перспектив. Результати дослідження доводять, що розвиток умінь саморегуляції (планування, контроль, корекція поведінки) є важливим чинником зрілості ціннісної сфери у юнацькому віці (Мельничук, 2020 : 286-287).

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій є центральною у психології, оскільки вона безпосередньо пов'язана з соціалізацією особистості — процесом, під час якого індивід засвоює соціальний досвід, норми, зразки поведінки та культуру свого суспільства. Цей процес формує внутрішній стрижень людини.

У роботі О. Сєваст’янової (2019) акцентовано увагу на тому, що студентська молодь перебуває в умовах інтенсивної соціальної динаміки, що актуалізує переосмислення особистісних та професійних пріоритетів. Найвагоміше для студентів сьогодні — це цінності саморозвитку, міжособистісного взаєморозуміння, толерантності, свободи вибору, а також

цінності професійної реалізації. Сєваст'янова (2019) додає, що студентська молодь поєднує традиційні й сучасні цінності: сім'я, здоров'я, саморозвиток, професійні досягнення та соціальна активність.

Соціалізація, а отже, й формування ціннісної сфери, залежить від динамічної взаємодії двох груп факторів:

1) зовнішні соціальні фактори (соціальне середовище): інститути соціалізації, культура та суспільство, соціальний досвід;

2) внутрішні особистісні фактори (активне перетворення): самоідентифікація, смислоутворення, вибіркове засвоєння.

У процесі взаємодії зовнішнього досвіду та внутрішньої активності особистості соціальний досвід перетворюється на стійкі внутрішні форми: власні цінності (сенсожиттєві орієнтації), установки та орієнтири. На підставі цієї ціннісно-орієнтаційної бази формується внутрішня позиція особистості стосовно світу.

Таким чином, соціалізація є процесом, що надає «будівельний матеріал» (соціальний досвід), а ціннісні орієнтації — це «архітектурний план» (внутрішня позиція), за яким особистість будує своє життя, виражаючи це через свою спрямованість (Сєваст'янова, 2019).

Н. Берегова, Л. Джигун, О. Ігумнова (2022) з'ясували, що юнацький вік є критичним періодом становлення системи цінностей, оскільки саме на цьому етапі формується світогляд, з'являється здатність до самостійного морального вибору та внутрішньої рефлексії. Автори зазначають, що формування цінностей у юнацькому віці характеризується високою динамічністю та залежністю від соціальних і культурних впливів. Цей період є часом активного пошуку власної життєвої стратегії, визначення професійних та особистісних пріоритетів.

Основними характеристиками ціннісних орієнтацій юнацтва є підвищена чутливість до питань самореалізації, свободи вибору та майбутнього професійного шляху. У цей період особливої значущості набуває прагнення молодої людини до самостійного визначення власних життєвих цілей, а також до пошуку тих напрямів діяльності, які відповідають її інтересам, можливостям і

уявленням про майбутнє. Водночас важливим аспектом ціннісного розвитку юнацтва є орієнтація на соціальне визнання та належність до групи, що зумовлює значну залежність від оцінок оточення. Саме тому думка референтного середовища, схвалення або несхвалення з боку інших людей можуть помітно впливати на вибір поведінкових стратегій і життєвих пріоритетів.

Для юнацького віку також характерна переоцінка та перебудова дитячих цінностей, що пов’язано з розвитком автономії у прийнятті рішень. Молодь поступово відходить від безпосереднього наслідування ціннісних установок, засвоєних у дитинстві, і починає формувати більш самостійну систему поглядів, переконань та орієнтирів. Крім того, значну роль у цьому процесі відіграють емоційність та особистісне переживання, оскільки саме вони впливають на суб’єктивну значущість певних цілей, ідеалів і життєвих виборів.

Автори звертають увагу на те, що в юності активно формується здатність співвідносити особисті бажання з соціальними нормами, що породжує суперечності між прагненням до самовираження й необхідністю відповідати вимогам суспільства (Берегова, Джигун & Ігумнова, 2022).

Особливої ваги набуває соціальне середовище: студенти щоденно взаємодіють із групою однолітків, яка стає провідним агентом соціалізації. Саме в таких умовах відбувається активне засвоєння моделей поведінки, норм і соціальних очікувань. Порівняння власних цінностей із цінностями групи створює основу для подальшої саморегуляції й формування індивідуального стилю життя.

Коляда та Тарасова (2024) розглядають ранній юнацький вік як етап формування морально-психологічної зрілості. Авторки підкреслюють, що ціннісні орієнтації молоді є результатом дії комбінації біологічних, психологічних та соціальних чинників. Важливими є і особливості соціального середовища: заклад здобування освіти, група ровесників, сімейне виховання. Дослідження демонструє, що сучасні підлітки та юнаки прагнуть до особистісної автономії, але водночас надають високої ваги таким цінностям, як дружба, підтримка, взаємодопомога, емоційна безпека. Авторки також фіксують

тенденцію зниження значущості традиційних цінностей і посилення цінностей самореалізації та індивідуального успіху. Значна частина молоді демонструє конфлікт між декларованими (суспільно схваленими) та реальними (дієвими) цінностями, що свідчить про незавершеність процесу інтеграції соціального досвіду у власну систему смислів.

У межах дослідження було виявлено стійкі гендерні відмінності у структурі ціннісних орієнтацій молоді. Зокрема, дівчата більш високо оцінюють цінності соціальної взаємодії, серед яких любов, дружба, чуйність, а також надають більшої значущості самоприйняттю. Це свідчить про більшу орієнтацію на міжособистісні зв'язки, емоційну підтримку та гармонізацію стосунків з іншими людьми. Натомість юнаки більшою мірою віддають пріоритет цінностям самоствердження, зокрема сміливості та незалежності, а також досягненню матеріального успіху. Така відмінність вказує на те, що у хлопців більш вираженою є спрямованість на автономність, активне утвердження себе та досягнення зовнішньо значущих результатів (Коляда & Тарасова, 2024 : 28-31).

Разом із тим, аналіз сучасних досліджень свідчить про наявність певної суперечності: з одного боку, декларується зростання автономії та індивідуалізації цінностей, з іншого — зберігається значний вплив соціального середовища та групових норм. Це вказує на те, що процес формування ціннісних орієнтацій у юнацькому віці є не лише індивідуальним, але й соціально детермінованим, що потребує комплексного підходу до його вивчення.

Отже, дослідження українських авторів демонструють, що:

1. У юнацькому та ранньому дорослому віці відбувається інтенсивне формування ціннісної системи, яка стає основою майбутньої ідентичності.
2. Юнацький вік характеризуються динамічністю і нестійкістю цінностей.
3. Структура цінностей формується під впливом сім'ї, однолітків, навчального процесу та культурного контексту.
4. Центральними є цінності саморозвитку, автономії, міжособистісних стосунків, професійного самовизначення.

5. Важливу роль відіграють психологічні чинники (саморегуляція, рівень рефлексії, мотиваційна сфера).

6. Зростає вплив глобалізаційних і технологічних факторів.

7. Молодь інтегрує традиційні та сучасні цінності, формуючи комплексну життєву стратегію

1.3 Гендерний підхід у вивченні ціннісних орієнтацій в психології

Поділ людей на жінок і чоловіків – головна установка сприйняття розходжень, які вирізняють психіку й поведінку людей. Більшість вважає, що вони пов'язані з анатомічними, фізіологічними та генетичними особливостями жіночого й чоловічого організму. Гендерний підхід передбачає, що система ціннісних орієнтацій не є тотожною у юнаків і дівчат, оскільки формується під впливом культурних норм, соціальних очікувань, сімейних моделей і власного життєвого досвіду. Розуміння гендерних відмінностей дозволяє глибше проаналізувати мотиви поведінки та життєві стратегії молоді. В наш час обґрунтованість чіткого розподілу особистостей тільки на дві полярні статі, що не співпадають за своїми природними характеристиками, вчені ставлять під сумнів. Вони вирізняють кілька рівнів сексуальної організації людини, які можна розглянути на рис. 1.2

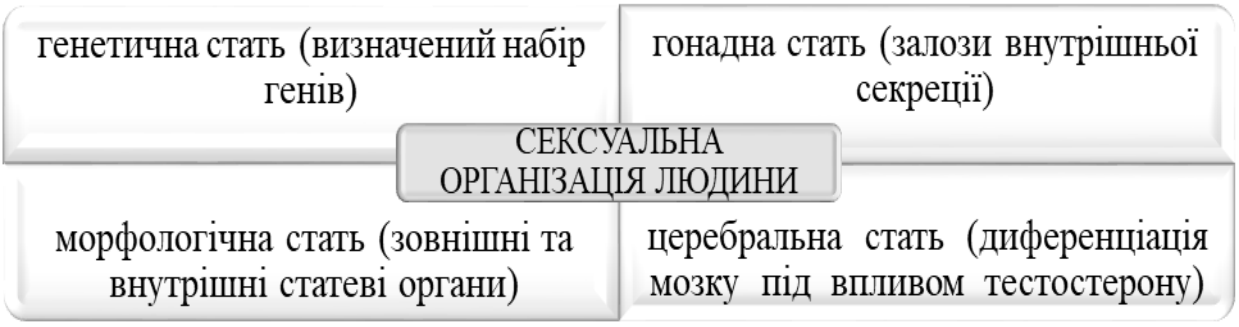

Рис. 1.2 Рівні сексуальної організації людини (Гріньова, 2018б :15).

Характеристики біологічної активності нерідко плутають із поведінкою в соціально-психологічному змісті. Виникає питання, про які тоді ж характеристики ідеться, коли поведінка позначається як жіноча або чоловіча? Змішання гендерних і статевих характеристик призводить до того, що до

характеристик мужності й жіночності одночасно відносять соціокультурні й психофізіологічні аспекти. І гендер, і стать – це умовні позначки, що визначають відносини між людьми, їхні форми презентації себе іншим людям у соціальній взаємодії, їхнє ставлення до різних проявів сексуальності (Гріньова, 2018б).

Гендерна ідентичність – це продукт соціального конструювання, чільний вид соціальної ідентичності, що уживається в самосвідомості індивідуума в єдності з уявленнями про інші статуси (етнічний, сімейний, професійний, освітній). З народження дитину виховують цілеспрямовано таким чином, щоб вона укладалась в уявлення про «чоловіче» й «жіноче», прийнятим у цьому суспільстві. Дослідження останніх років доводять, що в юнацькому віці дівчата частіше демонструють орієнтацію на міжособистісні цінності: гармонійні стосунки, доброзичливість, турботу, безпеку, соціальну підтримку (Воронова & Барчій, 2023; Коляда & Тарасова, 2024). Своєю чергою юнаки частіше акцентують досягнення, самостійність, владу, ризик, професійний успіх. Ці відмінності не є біологічно зумовленими — вони значною мірою пов’язані з соціальними ролями та очікуваннями, що транслюються суспільством.

Статусно-рольовий підхід до ґендерної ідентичності є умовою та способом організації поведінки з побудови чоловічності чи жіночності, набуття індивідуального досвіду при засвоєнні ґендерної ролі. Ґендерна ідентичність є інтегративним поняттям, яке містить всі чинники особистісних утворень та обумовлено великою кількістю біологічних, соціальних, психологічних та культурних факторів (Кікінежді, 2009)

Статева роль інтегрує в собі характерні особливості індивіда як виразник конкретної статі: у хлопців у проявах маскулінності (мужності), а у дівчат – фемінності (жіночності). Ці прояви можна представити як загал якнайбільше значущих властивостей, ознак притаманних певної статі, від яких залежить цілісність переживань (Кікінежді, 2013).

Отже, біологічна стать дитини визначається під час народження, соціальна стать (гендерна ідентичність) формується в процесі соціалізації та виховання (Гріньова, 2018б : 16-19).

Ціннісні орієнтації постають як відносно стійка система уявлень про значуще, бажане та соціально схвалюване, яка визначає життєві цілі, мотивацію поведінки та стратегії самореалізації особистості. Гендерний підхід дозволяє виявити специфіку формування цієї системи у представників різних гендерних груп, зокрема відмінності у пріоритетності таких цінностей, як досягнення, автономія, турбота, міжособистісні стосунки, влада, безпека та самореалізація. При цьому акцент робиться не на «природжених» відмінностях, а на впливі соціальних практик і культурних сценаріїв, що закріплюють певні ціннісні зразки за маскулінними чи фемінінними ролями. Науковці вважають юнацький вік сенситивним етапом формування ідентичності молоді, який здійснюється шляхом певних індивідуально-особистісних та соціальних виборів, ідентифікації та самовизначень. Зрозуміло, що основи ідентичності закладають фундамент на більш ранніх щаблях розвитку, однак юнацький вік уможливлює осягнення загальноприйнятих шаблонів поведінки й вибору більш конгруентних особистісних якостей людини та викликів часу (уміння поєднувати маскулінні та фемінні риси, що виводить на рівень андрогінності (Гріньова, 2018б).

Процес входження України до єдиного європейського освітнього простору викликав стійкий інтерес до проблем гендерної культури та гендерного виховання у сфері освіти. Сьогодення значно змінило роль чоловіка і жінки в суспільстві: спостерігається інтенсивне зростання руху за гендерну рівність, що суттєво впливає на трансформацію ціннісних орієнтацій молоді та дорослого населення. Рух за гендерну рівність змінює соціальні ролі, очікування та, відповідно, внутрішні пріоритети людей. Як соціокультурна категорія гендер виступає відчутним регулятором поведінки, що відповідає на очікування суспільства, соціальні, норми ролі, а також специфіку самовизначення. Гендерний підхід у системі ціннісних орієнтацій ґрунтується на визнанні того, що принцип рівних прав і можливостей сприяє перегляду усталених соціальних

ролей, які протягом тривалого часу визначалися культурними нормами та стереотипами (Олійник & Імбер, 2022).

Особливий інтерес сучасної педагогічної науки до гендерної проблематики зумовлений потребою підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом упровадження гендерно орієнтованих знань та практик. Гендерний підхід дозволяє осмислити освітній процес як такий, що формується у взаємодії соціокультурних норм жіночості й чоловічості, а відтак — потребує врахування різних потреб, досвіду та способів навчання. Як зазначає Ю. Баурова (2010), інтеграція гендерних знань відкриває нові можливості для удосконалення освітньої діяльності, зокрема через формування недискримінаційного середовища, розвиток поваги до різноманітності та подолання стереотипних уявлень, які обмежують потенціал дитини. Дослідниця підкреслює, що розвиток гендерно орієнтованої освіти відкриває нові можливості для зміцнення гуманістичних цінностей, оскільки сприяє формуванню інклюзивного, рівноправного освітнього середовища (Баурова , 2010 : 93-97).

Молодь упродовж усього періоду навчання — від школи до університету — перебуває під значним впливом гендерних стереотипів, які формують очікування щодо «належної» поведінки хлопців і дівчат. О. Желіба (2019) трактує гендерні стереотипи як стійкі, стандартизовані уявлення про моделі поведінки, риси характеру, стилі комунікації, що відповідають поняттям «жіноче» та «чоловіче». Такі стереотипи часто закладені у змісті навчальних програм, підручників, репліках педагогів та в неформальних взаєминах між однолітками. Вони можуть обмежувати особистісний розвиток, звужувати спектр освітніх і професійних виборів, визначати стиль спілкування та навіть впливати на самооцінку й уявлення студентської молоді про власний потенціал. Руйнування чи пом’якшення дії цих стереотипів потребує цілеспрямованої педагогічної роботи, створення інклюзивного й гендерночутливого освітнього середовища, що сприяє розвитку критичного мислення та формуванню усвідомленого ставлення до культурно нав’язаних ролей (Желіба, 2019).

О. Кікінежді (2017) вважає, що традиційне трактування статі як біологічно детермінованої характеристики вже не відповідає сучасним науковим підходам: гендер розуміється як соціально сконструйована система ролей, норм, очікувань і поведінкових моделей, які формуються в культурному середовищі та впливають на життєві вибори особистості. Авторка підкреслює важливість міждисциплінарності гендерних досліджень, які інтегрують досягнення психології, педагогіки, соціології, культурології, філософії та навіть нейронаук. Такий підхід дозволяє всебічно аналізувати прояви гендерної ідентичності, механізми формування гендерних ролей і наслідки їхнього впливу на поведінку, емоційний стан і соціальну активність. Значну увагу приділено аналізу гендерних стереотипів як стійких когнітивних схем, що закріплюються у суспільстві та впливають на освітні траєкторії, професійний вибір і систему ціннісних орієнтацій.

Особливо цінним є акцент на практичному значенні гендерних досліджень для освіти, тому що доводить тези, що формування гендерно-чутливого освітнього простору сприяє розвитку рівних можливостей, зменшенню дискримінації та створенню умов для повноцінного ціннісного самовизначення молоді. Гендерна парадигма в освіті, за Кікінежді (2017), має допомагати усвідомленню студентами власних ресурсів, подоланню стереотипів і формуванню зрілої гендерної ідентичності. Традиційне трактування статі як біологічно детермінованої характеристики вже не відповідає сучасним науковим підходам: натомість гендер розуміється як соціально сконструйована система ролей, норм, очікувань і поведінкових моделей, які формуються в культурному середовищі та впливають на життєві вибори особистості (Кікінежді, 2017 : 160-162).

Куравська, Вітюк & Пінчук (2022) визначили психологічні особливості гендерної соціалізації як процесу засвоєння соціальних норм, ролей і установок, пов’язаних із гендером. Індикаторами успішної соціалізації вважаються гендерна толерантність (неупереджене ставлення до людей іншої статі або таких, хто не відповідає традиційним гендерним ролям) та сексизм (установки й поведінку, що

підтримують домінування однієї гендерної групи). Освітнє середовище відіграє важливу роль як «прихований» механізм соціалізації: через організацію закладу, стиль викладання та зміст дисциплін можуть передаватися гендерні стереотипи. Емпіричне дослідження показало, що особи юнацького віку мають високий рівень усвідомлення гендерних ролей, стереотипів, гендерної ідентичності, а також толерантності. Традиційні гендерні установки поступово втрачають свій вплив: молодь більше орієнтується на ідеї гендерної рівності. Дослідники підкреслюють, що подолання гендерних бар'єрів в освіті вимагає подальшого активного втручання, зокрема через зміну навчальних програм, педагогічних практик та стилю викладання (Куравська, Вітюк, & Пінчук, 2022)

Водночас сучасний гендерний підхід у психології орієнтований на подолання бінарного мислення та врахування індивідуальної варіативності ціннісних орієнтацій. Дослідники наголошують на перетині гендеру з іншими соціальними характеристиками — віком, соціальним статусом, культурною належністю, рівнем освіти, що зумовлює багатовекторність ціннісних систем. Такий інтерсекційний аналіз дає змогу глибше зрозуміти складну природу цінностей і уникнути узагальнень, які можуть відтворювати стереотипи.

У контексті вивчення ціннісних орієнтацій, українські дослідники активно аналізують, як соціальні ролі, стереотипи та гендерна ідентичність впливають на ієрархію життєвих пріоритетів особистості. Науковці, розглядаючи цінності, наголошують, що відмінності у ціннісних орієнтаціях обумовлені не стільки біологією, скільки соціальною роллю та процесами гендерної соціалізації. Вони аналізують гендер як систему, що вибудовується суспільством та визначає його очікування щодо поведінки, рис та цінностей. Активно використовується теза про те, що ціннісні відмінності більш чітко виявляються між психологічними гендерними типами (андрогінія, маскулінність, фемінність), ніж між чоловіками і жінками як біологічними групами (Сидоренко & Василега, 2017). Стаття присвячена розгляду гендерного підходу в системі освіти та його інтеграції у педагогічну практику. Автори розглядають гендер не лише як соціальну

категорію, а як важливий інструмент модернізації сучасної освіти, що сприяє формуванню рівних можливостей для всіх учасників навчального процесу.

Сидоренко та Василега (2017) підкреслюють, що гендерний підхід є важливою складовою демократизації та гуманізації освітнього процесу. На думку авторів, його необхідно інтегрувати у всі ланки освіти, оскільки такий підхід сприяє розвитку соціальної рівності та особистісної автономії здобувачів освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги, які залишаються ключовими агентами впливу, адже саме від їхньої компетентності, професійної позиції та світогляду значною мірою залежить успішність подолання гендерних стереотипів в освітньому середовищі. Окрему увагу автори звертають на те, що одним із важливих індикаторів ефективності гендерного підходу є збалансовані гендерні взаємини в педагогічному колективі, оскільки вони безпосередньо впливають на загальну культуру закладу освіти та характер взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Автори наголошують, що формування гендерночутливої освіти є довготривалим процесом, який вимагає:

1) нормативної підтримки;
2) методичного забезпечення;
3) цілеспрямованої підготовки освітян.

Дослідження акцентує увагу на небезпеці прихованого сексизму та стереотипізації, які можуть бути непомітними, але створюють нерівні умови для розвитку юнаків і дівчат (Сидоренко, & Василега 2017 : 405-408).

Дослідження Воронової та Барчій (2023) вивчає, як гендерні відмінності та соціокультурні зміни впливають на формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Авторки виходять із того, що сучасний студент перебуває у ситуації ціннісного вибору, де традиційні ролі вже не є домінантними, а нові соціальні запити вимагають більш гнучкого, демократичного та рівноправного підходу до побудови індивідуальної життєвої стратегії.

Дослідниці розглядають ціннісні орієнтації як:

- стійкі регулятори мотивації та соціальної поведінки молоді;

- гендер як соціально сконструйований чинник, який визначає моделі поведінки, очікування й стандарти в суспільстві;
- гендерну соціалізацію як процес засвоєння норм і ролей, що безпосередньо впливає на ціннісні пріоритети (Воронова, О. & Барчій, М. 2023).

Авторки підкреслюють, що ціннісна сфера студентів формується на перетині традиційної системи виховання, сучасних викликів та впливу освітнього середовища. Було виявлено низку важливих закономірностей розподілу за гендером (рис.1.3):

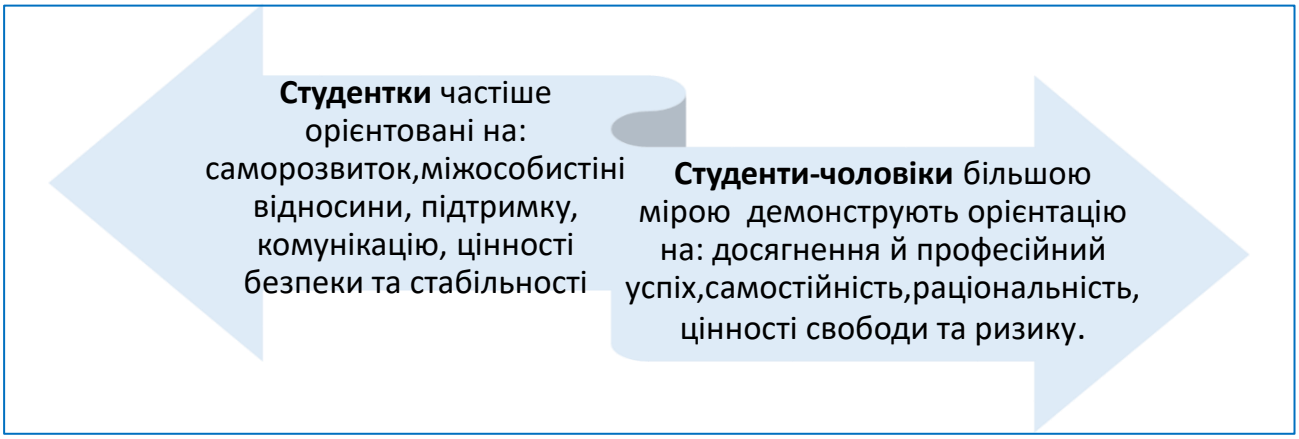

Рис. 1.3 Ціннісна сфера студентів за гендером

Ці цінності відповідають інструментальній ролі та очікуванням успіху у соціальній ієрархії. Однак авторки наголошують, що різниця поступово зменшується, а молодь відходить від жорстких гендерних схем. Сучасні дослідження демонструють поступове стирання традиційних меж. Дівчата все частіше орієнтуються на професійну самореалізацію та автономію, а юнаки — на емоційні зв'язки та безпечні міжособистісні стосунки. Це свідчить про трансформацію гендерних норм в умовах сучасного соціокультурного простору. На сьогодні для молоді пріоритетними постають національні та сімейні, крім того мир, віра, справедливість, свобода, гідність, єдність як ключові цінності, котрі є особливо актуальні в умовах сучасних воєнних реалій (Воронова, О. & Барчій, М. 2023 : 8-12).

Таким чином, система цінностей та ціннісних орієнтацій є фундаментальним чинником розвитку особистості, її соціальної активності, світоглядної визначеності та психологічної стабільності.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було проаналізовано теоретичні основи гендерних особливостей ціннісних орієнтацій у юнацькому віці, що дозволяє зробити наступні висновки:

Узагальнення наукових підходів свідчить, що ціннісні орієнтації відрізняються від самих цінностей, оскільки формуються у процесі соціалізації та визначають індивідуальну спрямованість та життєві цілі людини.

Юнацький вік визначено як сенситивний період для формування ієрархічної структури цінностей, оскільки саме в цей час відбувається ціннісне самовизначення та інтеграція особистості у доросле життя.

Цінності та ціннісні орієнтації становлять ядро структури особистості, визначаючи її світогляд, поведінку, моральні принципи та життєві вибори.

Цінності особистості закладають систему ціннісних орієнтацій, тобто особистісну інтерпретацію цінностей. Вони формуються під впливом соціального середовища, культури, виховання та власного досвіду і є показником зрілості та психологічного розвитку особистості.

Дослідження підтверджує тезу, що студентський період є етапом переходу від юнацьких цінностей до більш зрілого, структурованого ціннісного комплексу, пов’язаного з професійним і особистісним самовизначенням.

Теоретичний аналіз підтвердив, що вивчення ціннісних орієнтацій у юнацькому віці має здійснюватися з позицій гендерного підходу, який розмежовує біологічну стать (sex) та соціально-рольовий гендер (gender).

Сучасне суспільство під впливом руху за гендерну рівність переживає ціннісний зсув від бінарних (традиційних) до егалітарних та індивідуалістичних цінностей. Це сприяє зростанню цінності самовизначення, рівності можливостей та автентичності в обох статевих групах.

РОЗДІЛ 2.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

Метою цього розділу роботи є емпірично дослідити гендерні особливості ціннісних орієнтацій у юнацькому віці. Емпірична частина роботи базується на комплексному підході до вивчення гендерних особливостей системи ціннісних орієнтацій у юності. Обрані методики відповідають меті дослідження та дозволяють комплексно проаналізувати як зміст цінностей, так і їх взаємозв'язок із гендерною ідентичністю. У дослідженні використовувалися такі методики:

1. *Опитувальник статево-рольових характеристик С. Бем (BSRI).* Опитувальник С. Бем (BSRI) — один із найпоширеніших інструментів у психології для оцінювання гендерно-рольових характеристик особистості. Методика спрямована на визначення рівня маскулінності, фемінності та андрогінності як психологічних конструктів, що відображають індивідуальні риси, поведінкові схеми та стиль самопрезентації людини, дає змогу визначити рівень маскулінності, фемінінності та андрогінності, а також порівняти, як гендерна ідентичність пов'язана з певними ціннісними орієнтаціями.

С. Бем розглядала гендерні ролі як соціально засвоєні моделі поведінки, а не лише як біологічно зумовлені характеристики. На її думку, традиційне розділення «маскулінного» та «фемінного» є культурним конструктом; людина може поєднувати риси обох груп; андрогінність — найадаптивніша форма гендерної ролі, оскільки забезпечує гнучкість поведінки та ефективнішу соціальну взаємодію.

Методика містить 60 прикметників, що описують особистісні риси:

- 20 маскулінних (рішучий, незалежний, домінантний);
- 20 фемінних (ніжний, терплячий, емоційно чутливий);
- 20 нейтральних, соціально бажаних рис (чесний, надійний).

За кожну відповідь, що відповідає ключу, нараховується один бал.

Методика дозволяє встановити один з чотирьох типів гендерно-рольової ідентичності:

- Маскулінний тип — високі показники маскулінності, низькі фемінності.
- Фемінний тип — високі показники фемінності, низькі маскулінності.
- Андрогінний тип — високі показники за обома шкалами.
- Недиференційований тип — низькі показники за обома шкалами.

Процедура проведення:

1) обстежуваному пропонується оцінити 60 рис, на кожне з яких необхідно відповісти «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей. За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал;

2) після заповнення підраховується середній бал окремо для маскулінних рис та фемінних рис;

3) на основі співвідношення цих показників визначається тип гендерної ролі.

Кінцеві показники: обчислення індексів маскулінності та фемінінності, а також категоризація респондентів на чотири основні типи: маскулінний, фемінінний, андрогінний та недиференційований.

Вибір статево-рольового опитувальника С. Бем (BSRI) для нашого дослідження зумовлений його концептуальною відповідністю сучасним гендерним парадигмам. На відміну від ранніх діагностичних підходів, де маскулінність і фемінність розглядалися як взаємовиключні полюси однієї шкали, модель С. Бем базується на принципі незалежних вимірів. Це дозволяє особистості інтегрувати риси обох типів, що формує психологічну андрогінність. В контексті юнацького віку така гнучкість гендерних ролей є критично важливою, оскільки вона виступає ресурсом для успішної соціальної адаптації та розширення поведінкового репертуару молоді.

2. Методика Ш. Шварца «Портрет Цінностей» (Субашкевич, 2016 : 19-25) є одним із найбільш валідних інструментів для вимірювання базових ціннісних орієнтацій особистості. Вона ґрунтується на універсальній теорії людських цінностей Шварца, яка підтверджена у дослідженнях у понад 80 країнах світу. Теорія Шварца базується на припущенні, що цінності є стабільними когнітивно-мотиваційними утвореннями, що регулюють поведінку та слугують орієнтирами життєвого вибору індивіда. Вони відображають ті цілі, які для людини є бажаними та значущими. Методика дозволяє глибоко проаналізувати систему життєвих пріоритетів юнаків і дівчат. Відповідно до моделі Шварца, існує 10 універсальних типів цінностей, що формують структуру мотиваційного кола, у якій суміжні цінності узгоджені між собою, тоді як протилежні — конфліктні за змістом. До базових типів цінностей у моделі Ш. Шварца належать: самостійність – відображає прагнення до незалежності мислення та вибору; стимуляція, що пов’язана з потребою в новизні, активності та яскравих враженнях; гедонізм, який відображає орієнтацію на задоволення та позитивні переживання; досягнення – прагнення до успіху, соціального визнання й особистої компетентності; влада, пов’язана з контролем і впливом; безпека, що відображає потребу у стабільності та захищеності; конформізм – дотримання соціальних норм; традиція, яка передбачає повагу до усталених звичаїв і культурних норм; доброзичливість – турбота про близьких людей; універсалізм який включає в себе толерантність та благополуччя інших.

Методика містить портретні висловлювання — короткі описи вигаданих людей, які характеризуються певними рисами чи прагненнями. Обстежуваний має оцінити, наскільки описана людина схожа на нього самого.

Відповіді подаються за шкалою від 1 до 6 балів, де: 1 — «зовсім не схожий на мене»; а 6 — «дуже схожий на мене».

Процедура проведення:

- респондент читає серію описів людей («портретів»);
- оцінює ступінь схожості цих осіб із собою;
- результати заносяться у бланк;

- проводиться підрахунок середніх оцінок для кожної цінності, з урахуванням корекції на загальний рівень схильності до соціальної бажаності;
- формується ієрархія цінностей особистості.

Організація емпіричної частини роботи передбачає дотримання логіки комплексного психологічного дослідження. Методологічно воно базується на принципах об’єктивності, системності, валідності й етичної коректності. Під час планування та проведення дослідження було враховано вікові та соціальні особливості вибірки студентської молоді, а також специфіку досліджуваних феноменів — гендерних відмінностей та ціннісних орієнтацій.

Для підвищення валідності дослідження було застосовано принцип тріангуляції: поєднання кількісних показників з якісною інтерпретацією отриманих даних, аналіз не лише абсолютних, а й відносних значень, зіставлення результатів з теоретичними моделями.

Організаційно дослідження передбачало кілька етапів:

1) підготовчий (добір вибірки, отримання згоди);
2) діагностичний (безпосереднє заповнення методик);
3) етап обробки (статистичний і якісний аналіз);
4) інтерпретаційний (порівняння результатів між групами, формування висновків).

Методика Ш. Шварца «Портрет цінностей» (PVQ) була обрана як інструмент, що дозволяє вивчити цінності не як ізольовані елементи, а як динамічну систему. Теоретична модель Шварца розглядає мотиваційні типи цінностей у межах «кругової структури», де вибір однієї орієнтації логічно зумовлює конфлікт із протилежною (наприклад, прагнення до збереження традицій протиставляється відкритості до змін). Використання саме портретної форми (PVQ) забезпечує високу достовірність даних: замість оцінки абстрактних понять респонденти співвідносять власну поведінку з конкретними життєвими сценаріями, що мінімізує вплив соціальної бажаності та дозволяє виявити реальну, а не декларативну ієрархію цінностей.

Для забезпечення статистичної достовірності та об’єктивності отриманих результатів було застосовано комплекс методів математичної обробки даних. Описова статистика використовувалася для розрахунку центральних тенденцій (середнє арифметичне M), що дозволило встановити домінуючі ціннісні орієнтації та типові особливості гендерно-рольових характеристик у вибірці. Для встановлення сили та напряму зв’язків між гендерними параметрами та ціннісними структурами застосовувався коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (r_{xy}). Рівень значущості отриманих коефіцієнтів визначався шляхом порівняння з критичними значеннями для відповідного обсягу вибірки, що підтверджує наукову обґрунтованість висновків. Усі розрахунки та графічна візуалізація даних виконані в середовищі Microsoft Excel (Додаток В).

Дослідження респондентів проводилося в індивідуальній формі, анонімно за допомогою Google Forms, що дозволило забезпечити однотипність умов для всіх респондентів. При цьому збережено добровільність участі, анонімність та конфіденційність відповідей.

Вибірка: В якості респондентів залучено студентів ЗВО, загальна чисельність вибірки склала 60 осіб віком від 18 до 22 років, з них 30 чоловік чоловічої статі та 30 жіночої. Усі респонденти мають незакінчену вищу освіту та на даний момент є студентами очного відділення.

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки

60 респондентів	*Курс навчання*	*Кількість осіб (%)*	*Вік (%)*	*Галузь знань*
Юнаки (n – 30)	1	13,3% (4)	18 – 4 (100%)	Право – 36.7%; псих. – 46,7%; ек. – 3,3%; граф.диз. – 13,3%
	2	26,7% (8)	18 – 1 (12,5%); 19 – 7 (87,5%)	
	3	10% (3)	20 – 2 (66,7%); 21 – 1 (33,3%)	
	4	50% (15)	21 – 11 (73,3%); 22 – 4 (26,7%)	

Юначки (n – 30)	1	10% (3)	18 – 2 (66,7%); 19 – 1 (33,3%)	Право – 16,7%; псих. – 40%; ек. – 6,7%; соц. роб. – 23,3%; граф.диз. – 13,3%
	2	20% (6)	19 – 5 (83,3%); 20 – 1 (16,7%)	
	3	10% (3)	20 – 2 (66,7%); 21 – 1 (33,3%)	
	4	60% (18)	20 – 3 (16,7%); 21 – 12 (66,7%); 22 – 3 (16,7%)	

Продовження табл. 2.1 Характеристика вибірки

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження

Етап емпіричного аналізу розпочався з процедури систематизації первинних даних, отриманих за допомогою Google Forms. Для обробки результатів було використано методи математичної статистики: описову статистику (обчислення середнього арифметичного M та ранжування) та кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона. Статистична значущість зв'язків перевірялася для рівнів $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$, що дозволяє стверджувати про невипадковість виявлених закономірностей.

Досліджувана вибірка (n=60) характеризується збалансованим статевим складом: по 30 осіб чоловічої та жіночої статі. Більшість респондентів — це студенти 4-го курсу 50% юнаків та 60% юначок. Така структура вибірки дає змогу розглядати респондентів як молодь, яка перебуває на завершальному етапі професійного самовизначення та вже має досвід навчання у закладі вищої освіти. Віковий діапазон досліджуваних становить 18-22, середній вік – 20,2 роки, що відповідає періоду пізнього юнацтва, який є сенситивним для закріплення життєвих пріоритетів, формування ціннісних орієнтацій та становлення гендерно-рольових уявлень.

Аналіз гендерно-рольових характеристик за методикою С. Бем дозволив виявити специфіку самосприйняття молоді. Показники за опитувальником занесено у таблицю 2.2, розглянемо та проаналізуємо їх.

Таблиця 2.2

Результати (статево-рольовий опитувальник С. Бем)

Стать	***Тип гендерної ідентичності***	***Кількість респондентів (n = 60)***	***%***
Чоловіча	Андрогінність	21	70%
	Маскулінність	9	30%
	Фемінність	0	0%
Жіноча	Андрогінність	22	73%
	Маскулінність	2	7%
	Фемінність	6	20%

Замість традиційного поділу на маскулінних чоловіків та фемінних жінок, результати демонструють домінування андрогінного типу в обох групах: серед юнаків — 70% (21 особа), серед юначок — 73% (22 особи). Андрогінність у даному контексті розглядається як показник високої психологічної адаптивності, що дозволяє молоді поєднувати інструментальну активність (рішучість, автономність) із емоційною чуйністю та емпатією. Традиційно маскулінний тип ідентифіковано у 30% чоловіків, тоді як фемінний тип серед жінок представлений у 20% випадків. Маскулінних дівчат виявлено лише 7% (2 особи). Відсутність фемінних юнаків у вибірці може бути зумовлена впливом соціокультурних стереотипів, що досі існують в українському суспільстві.

У межах цієї вибірки простежується тенденція до стирання суворих статево-рольових меж у молодіжному середовищі: велика частина молоді (понад 70% в обох групах) демонструє андрогінний профіль, що може розглядатися як показник психічної гнучності та здатності ефективно функціонувати в сучасному суспільстві, яке вимагає як емоційної чуйності, так і інструментальної активності. Хоча *андрогінність* переважає, традиційні статево-рольові типи (*маскулінність* для чоловіків та *фемінінність* для жінок) все ще зберігають значну частку (30% та 20% відповідно), що вказує на наявність традиційних статевих стереотипів у частини вибірки.

Аналіз ієрархії цінностей за методикою Ш. Шварца.) – методика надає можливість побудувати ціннісну ієрархію та виявити основні цілі, які актуальні для респондентів на момент опитування. Ш. Шварц описує 10 базових типів цінностей: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення та ін. Ці цінності впорядковані у коло мотиваційної структури, де кожна з них має як сумісні, так і конфліктні взаємозв'язки з іншими. Методика дозволяє виявити індивідуальний профіль пріоритетних життєвих орієнтацій та їхню взаємну ієрархію.

Обробка результатів проводилась в програмі Excel (Додаток В). Відповіді респондентів були зведені до 10 цінностей, після чого було підраховано загальний бал за кожною з них. Результати представлені у зведених таблицях, де загальну суму балів за шкалою було поділено на кількість питань та респондентів для отримання середнього балу. На основі отриманих середніх значень було проведено ранжування результатів окремо для юнаків та юначок.

Таблиця 2.3

Показники ієрархії цінностей за методикою Шварца.

ЦІННОСТІ	ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ		ЮНАКИ		ЮНАЧКИ	
60 респондентів: По 30 юнаків та юначок	середній бал	ранг	середній бал	ранг	середній бал	**ранг**
КОНФОРМІЗМ	4	5	4	6	4	4
ТРАДИЦІЯ	3,7	6	3,7	7	3,8	5
ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ	4,33	2	4,4	4	4,2	2
УНІВЕРСАЛІЗМ	4	5	4,3	5	3,7	6
САМОСТІЙНІСТЬ	4,31	3	4,6	2	4	4
СТИМУЛЯЦІЯ	3,7	6	4	6	3,4	8
ГЕДОНІЗМ	4,7	1	4,8	1	4,6	1
ДОСЯГНЕННЯ	4,2	4	4,5	3	4	4
ВЛАДА	3,6	7	3,6	8	3,5	7
БЕЗПЕКА	4,31	3	4,4	4	4,1	3

Проаналізуймо цю таблицю, що показує середні бали та ранги 10 типів цінностей для всієї вибірки, а також окремо для юнаків та юначок.

Висновок за загальними показниками:

Студенти найбільше цінують гедонізм, доброзичливість, самостійність та безпеку. Це свідчить про поєднання орієнтації на отримання задоволення й позитивних емоцій, підтримання значущих міжособистісних стосунків, автономність та потребу в стабільності. Високо ранжуються цінності відкритості до змін та самоствердження (гедонізм, самостійність) та захист і турбота про інших (доброзичливість, безпека). Цінність влади (домінування над людьми та ресурсами) має найнижчий середній бал та ранг.

Важливо зазначити, що провідні цінності вибірки належать до різних мотиваційних блоків моделі Ш. Шварца. З одного боку, високі показники гедонізму та самостійності відображають орієнтацію студентської молоді на особистісну автономію, свободу вибору та позитивні емоційні переживання. З іншого боку, високі ранги доброзичливості та безпеки свідчать про значущість міжособистісної підтримки, турботи про близьких і потреби у стабільності. Ціннісна структура вибірки поєднує індивідуально спрямовані та соціально орієнтовані цінності.

З метою досягнення максимальної наочності та глибини інтерпретації отриманих результатів, вважаємо за необхідне доповнити аналіз графічною візуалізацією ієрархії цінностей, яка дозволить здійснити порівняльний аналіз цінностей у студентів різної статі (юнаків та юначок), наочно демонструючи ступінь відмінностей у їхній ціннісній ієрархії, допоможе виявити ключові розбіжності та зони гендерної схожості. Розглянемо їх на наступних рис. (2.1 та 2.2).

Рис. 2.1 Ієрархії цінностей юнаків

Рис. 2.2 Ієрархія цінностей юначек

Виявлено суттєві відмінності в ієрархії цінностей між статтями, більш детально розглянемо їх на наступному (рис. 2.3):

Рис. 2.3 Порівняльний аналіз ієрархії цінностей (юнаки та юначки)

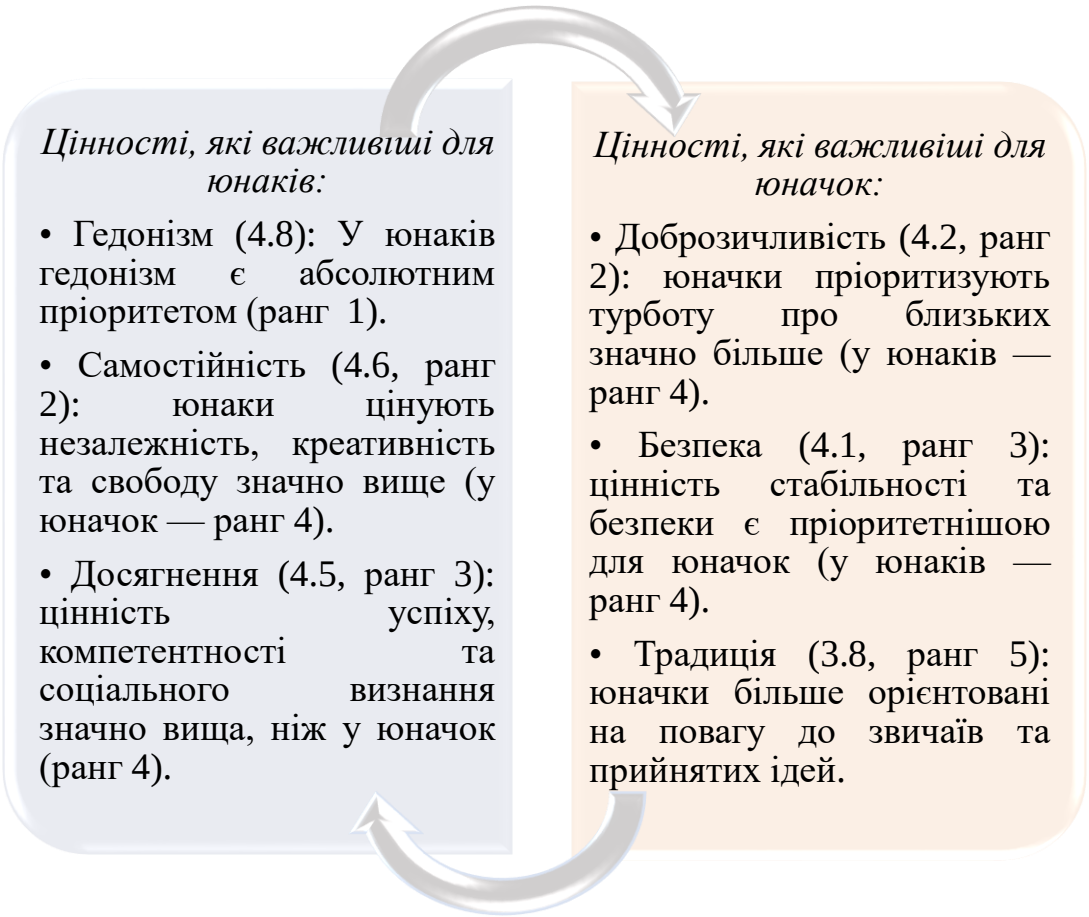

Рис. 2.3 Відмінності в ієрархії цінностей

Влада — найменш значуща цінність для обох груп (ранг 8 у юнаків, ранг 7 у юначок). Стимуляція (3.4, ранг 8): для юначок стимуляція (прагнення новизни, ризику, гострих відчуттів) має найнижчий ранг (у юнаків — ранг 6).

Порівняння чоловічої та жіночої вибірок показує, що відмінності проявляються не стільки в повній протилежності ціннісних орієнтацій, скільки у різному розташуванні пріоритетів у межах загальної ієрархії. В обох групах найвищу позицію посідає гедонізм, що свідчить про значущість отримання задоволення, позитивних емоцій та насолоди життя для студентської молоді незалежно від статі. У юнаків після гедонізму вищі позиції займають самостійність і досягнення, що може відображати орієнтацію на автономію, особистий успіх і реалізацію. У юначок, після гедонізму, провідними є доброзичливість і безпека, а також зберігають помітне значення самостійність,

досягнення та конформізм, що свідчить про поєднання орієнтації на задоволення, міжособистісну підтримку, стабільність та самореалізацію.

Узагальнений висновок: отримані дані можуть свідчити про наявність гендерних відмінностей у ціннісних орієнтаціях у молодіжній вибірці:

- юнаки демонструють орієнтацію на індивідуалістичні, самоствердживальні та відкриті до змін цінності (гедонізм, самостійність, досягнення);
- юначки демонструють більшу орієнтацію на цінності збереження та соціальної взаємодії (доброзичливість, безпека, традиція).

Отримані результати можуть узгоджуватися з уявленням про те, що дівчата більше орієнтовані до спільних (комунальних) цінностей, а хлопці — до агентних (інструментальних) цінностей.

Інтерпретація кореляційних зв'язків

Для детальнішого вивчення психологічних детермінант ціннісної сфери було проведено кореляційний аналіз між кількісними показниками маскулінності (M), фемінності (F), андрогінності (A) та 10-ма шкалами цінностей (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кореляційні зв’язки між показниками маскулінності, фемінності та андрогінності і ціннісними орієнтаціями (юнаки, n = 30; юначки, n = 30)

≤

Ціннісні орієнтації	Чоловіки			Жінки		
	F	M	A	F	M	A
Гедонізм	-0,16	0,01	-0,12	-0,18	0,17	-0,14
Самостійність	0,06	-0,09	0,11	-0,14	0,27	-0,18
Досягнення	-0,02	-0,05	0,07	0,11	-0,20	0,08
Доброзичливість	-0,10	-0,12	0,03	0,11	-0,18	0,14
Стимуляція	-0,37	0,11	-0,32	0,25	-0,10	0,21
Універсалізм	-0,07	-0,07	-0,07	-0,20	0,27	-0,23
Конформізм	0,16	0,23	-0,06	-0,44	0,08	-0,20
Традиція	0,18	0,06	0,05	-0,28	-0,01	-0,10
Влада	-0,35	0,12	-0,10	-0,27	-0,01	-0,07
Безпека	-0,02	0,05	0,01	-0,49	0,29	-0,42

У чоловічій вибірці виявлено зворотній кореляційний зв'язок середньої сили між фемінністю та «Стимуляцією» ($r = -0,37$, при $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що чим вищою є вираженість експресивних, фемінних рис у юнаків, тим меншою є їхня орієнтація на новизну, ризик і пошук інтенсивних переживань. Зворотній зв’язок між фемінністю та «Владою» ($r = -0,35$, при $p > 0,05$) не досягає рівня статистичної значущості, однак може розглядатись як тенденція. Також зафіксовано слабку позитивну кореляцію маскулінності з «Конформізмом» ($r = 0,23$), що вказує на тенденцію дотримання соціальних норм як способу підтвердження своєї чоловічої ролі.

У жіночій вибірці виявлено найбільш потужні зв'язки. Зокрема, встановлено статистично значущий зворотній зв'язок між фемінністю та «Безпекою» ($r = -0,49$, при $p \leq 0,01$) та «Конформізмом» ($r = -0,44$, при $p \leq 0,05$). Даний результат є вкрай важливим для нашого дослідження, оскільки він спростовує стереотип про фемінність як пасивну орієнтацію на захист. Навпаки, сучасні дівчата з високим рівнем фемінності демонструють вищу автономність та меншу залежність від консервативних правил. На рівні описової тенденції маскулінність у жінок має слабкий позитивний зв’язок із «Безпекою» ($r = 0,29$) та «Самостійністю» ($r = 0,27$), що може вказує на поєднання потреби в стабільності з прагненням до самореалізації. Андрогінний тип у жінок також демонструє зворотній зв'язок із цінністю «Безпеки» ($r = -0,42$, при $p \leq 0,05$), що підтверджує гіпотезу про високу адаптивність та готовність до змін осіб із гнучкою гендерною ідентичністю.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що гендерно-рольові показники пов’язані з особливостями ціннісної ієрархії особистості. Якщо у чоловіків гендерні риси більше корелюють із соціальною нормативністю, то у жінок вони відображають пошук балансу між традиційною роллю та сучасними вимогами до самостійності.

2.3. Методичні рекомендації щодо сприяння гармонізації гендерних ролей та розвитку ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

Отримані в ході дослідження дані про зв'язок між андрогінним типом гендерної ролі та цінностями самотрансценденції (відкритості) до змін дають підстави для розробки методичних рекомендацій, які спрямовані на оптимізацію ціннісних орієнтацій та розвиток психологічної андрогінності (як найбільш адаптивного типу гендерної ролі).

Розвиток зрілої ціннісної системи та усвідомлення гендерних ролей у юнацькому віці є ключовими чинниками соціальної адаптації, особистісного становлення та професійного самовизначення. Саме тому у закладах вищої освіти доцільно вводити психопросвітницькі, тренінгові та консультативні заходи, скерованих на підтримку гендерної гнучкості, формування толерантності, розвиток навичок самопізнання. Вивчення літератури з цього питання та отримані дані нашого дослідження дозволили розробити рекомендації щодо гендерно чутливого освітнього середовища.

Психопросвітницькі заходи

1. Лекційно-дискусійні модулі з гендерної культури з метою підвищення знань студентів щодо соціальних і психологічних аспектів гендерних ролей, навичок подолання стереотипів, формування критичного мислення.

Тематика може охоплювати:

- природу гендерних стереотипів та їх вплив на поведінкові стратегії;
- поняття психологічної гнучкості та її роль в адаптації до змін;
- основи ненасильницької комунікації;
- цінності доброзичливості, універсалізму та відкритості до змін як показники соціальної зрілості.

2. Підвищення гендерної компетентності молоді. Освітні заходи (тренінги, інтерактивні лекції, факультативи) мають бути спрямовані на формування уявлень про варіативність гендерних ролей, природу стереотипів, їхній вплив на вибір професії, поведінку та самооцінку молоді.

3. Розвиток критичного мислення щодо гендерних норм. Доцільним є залучення медіаматеріалів та аналіз соціальних ситуацій, у яких відтворюються

стереотипні моделі. Це сприяє формуванню здатності розрізняти нав'язані соціальні очікування та власні диспозиції.

4. Освітні інформаційні кампанії у ЗВО. Це можуть бути тижні гендерної рівності, інформаційні стенди, мультимедійні матеріали, що популяризують ідеї різноманітності та рівноправності.

5. Тематичні кураторські години. Доцільно присвятити окремі зустрічі питанням розвитку емоційного інтелекту, гнучкості мислення, відповідальної комунікації, а також ролі цінностей у прийнятті рішень.

Організація психологічної служби ЗВО щодо підтримки гендерної гнучкості

1. Індивідуальні консультації, спрямовані на психологічну підтримку, роботу з внутрішніми конфліктами, розвиток рефлексії та побудову зрілих ціннісних стратегій.

2. Групи особистісного зростання – заняття, орієнтовані на самопізнання, комунікативну компетентність, розвиток міжособистісної емпатії.

4. Психологічні семінари для викладачів. Теми: недискримінаційна мова, гендерночутливі підходи у педагогічній взаємодії, попередження мікроагресій.

5. Партнерські проєкти з громадськими організаціями. Наприклад: тренінги з рівних можливостей, волонтерські ініціативи, молодіжні форуми, що сприяють розвитку універсалізму та соціальної відповідальності.

Розвиток ціннісних орієнтацій студентської молоді. Виховний процес рекомендовано спрямовувати на зміцнення цінностей самотрансценденції, тобто доброзичливості та універсалізму, відкритості до змін, зокрема стимуляції та самостійності, а також самоствердження, де досягнення розглядається як відповідальність, а не конкуренція. Окрему увагу варто приділяти цінностям безпеки та відповідального вибору.

Напрямки роботи:

1. Проєктна діяльність студентів, яка передбачає ініціативність, дослідження, креативність та співпрацю.

2. Волонтерські програми, що формують гуманістичні цінності та соціальну відповідальність.

3. Підтримка студентського самоврядування, що розвиває самостійність, лідерські навички та відповідальність за спільні рішення.

4. Тренінги з критичного мислення та прийняття рішень, які сприяють розвитку автономії та внутрішньої мотивації.

Тренінгові програми для розвитку гнучкості поведінки

1. Тренінг емоційної та когнітивної гнучкості. Такі заняття допомагають студентам ефективніше адаптуватися до нових умов, зокрема навчальних та міжособистісних. Містить вправи на:

- зміну перспективи;
- переключення між способами вирішення проблем;
- розвиток альтернативного мислення;
- управління емоційними реакціями під час стресових ситуацій.

2. Тренінг розвитку комунікативної пластичності. Це сприяє формуванню вмінь варіювати стилі взаємодії залежно від ситуації, що є прямим проявом поведінкової гнучкості. Рекомендується включати вправи на активне слухання та емпатійний діалог, моделювання складних соціальних ситуацій, а також відпрацювання ненасильницьких комунікативних технік.

Гендерночутливі програми у студентських групах

Одним із важливих напрямів роботи є проведення майстер-класів із гендерної компетентності. Такі заходи доцільно спрямовувати на розвінчування поширених міфів про «чоловічі» та «жіночі» ролі, розвиток навичок гендерно чутливого спілкування, а також ознайомлення студентської молоді з моделлю андрогінності та її перевагами для формування більш гнучкої поведінки.

Не менш значущим напрямом є створення студентських клубів соціальної взаємопідтримки, оскільки такі практики сприяють формуванню середовища рівності, прийняття та відповідальності. У межах діяльності таких клубів доцільно організовувати фасилітовані групові зустрічі, обговорення питань

адаптації, ідентичності та взаємин, а також розробку волонтерських ініціатив, що сприяють розвитку емпатії та просоціальності.

Організаційні рекомендації для ЗВО передбачають створення в університеті *Психологічного центру розвитку важливих життєвих навичок*, підготовку кураторів студентських груп до роботи з питаннями гендерної чутливості, а також регулярний моніторинг психологічного клімату в академічних групах. Окрему увагу доцільно приділяти системному проведенню тижнів психології, присвячених толерантності, ненасильницькому спілкуванню, емпатії та гнучкості (Аніщук, 2021; Бойченко, 2021; Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти; Гендерна компетентність вчительства,2024; Гінарару, 2010; Максим,2017; Практичний посібник із впровадження гендерних підходів)

Висновки до другого розділу

Отже, на підставі проведеного емпіричного дослідження нами було виявлено:

Високе домінування андрогінного типу в обох групах: чоловіча стать – 70%; жіноча стать – 73%. Високе домінування цього типу свідчить про те, що більшість молоді має широкий, гнучкий репертуар соціальної поведінки, що дозволяє їм адаптуватися до різних ситуацій.

Дані свідчать про соціальну тенденцію до стирання суворих статеворольових меж у молодіжному середовищі, що є показником психологічної зрілості та здатності ефективно функціонувати в сучасному суспільстві, яке вимагає як емоційної чуйності, так і інструментальної активності.

Хоча *андрогінність* переважає, традиційні гендерні типи (*маскулінність* для чоловіків та *фемінінність* для жінок) все ще зберігають значну частку (30% та 20% відповідно), що вказує на наявність традиційних статевих стереотипів у частини вибірки.

Студенти найбільше цінують гедонізм (отримання задоволення, радість життя) та доброзичливість (турбота про близьких). Високо ранжуються цінності

відкритості до змін/самоствердження (гедонізм, самостійність) та збереження інших чи турбота турботи про них (доброзичливість, безпека).

Отримані дані свідчать про виражений гендерний поділ цінностей у молодіжній вибірці:

- юнаки демонструють орієнтацію на індивідуалістичні, самоствердживальні та відкриті до змін цінності (гедонізм, самостійність, досягнення);
- юначки демонструють більшу орієнтацію на цінності збереження та соціальної взаємодії (доброзичливість, безпека, традиція).

Аналіз кореляційних зв'язків між гендерною ідентичністю (BSRI) та ціннісними орієнтаціями (методика Шварца) показує:

- Трансформація фемінної ідентичності: у жінок фемінного типу виявлено виражений зворотний зв’язок із цінностями «Безпеки» (r = -0,49) та «Конформізму» (r = -0,44). Це спростовує традиційне уявлення про фемінність як орієнтацію на пасивну захищеність і свідчить про те, що сучасні жінки цього типу стають більш незалежними від соціального тиску та зовнішніх обмежень.
- Соціальна нормативність маскулінного типу: для чоловіків маскулінного типу характерним є позитивний зв’язок із «Конформізмом» (r = 0,23). Це вказує на те, що реалізація «чоловічої ролі» у сучасній вибірці все ще тісно пов'язана з дотриманням соціальних очікувань та нормативів поведінки.
- Зниження пріоритету домінування**:** загальна тенденція до слабких або від’ємних кореляцій із цінністю «Влада» (зокрема у чоловіків фемінного типу r = -0,35) підтверджує гіпотезу про зниження значущості авторитарності та ієрархічного домінування серед сучасної молоді, що поступається місцем цінностям самовираження.
- Психологічна дистанційність андрогінного типу: виявлена тенденція до від’ємної кореляції андрогінності з «Безпекою» у жінок (r = -0,42) та Стимуляцією у чоловіків (r = -0,32) демонструє, що гендерна гнучкість сприяє вищій автономності особистості та її меншій залежності від зовнішніх стимулів чи потреби у консервативному захисті.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення специфіки гендерних особливостей ціннісних орієнтацій у юнацькому віці, дозволило сформулювати наступні основні висновки:

1. Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій особистості. Встановлено, що цінності є стійкими, усвідомленими переконаннями, які виступають як ключові регулятори поведінки та критерії вибору між альтернативними діями. Система цінностей формує ядро особистісної структури та виконує мотиваційну, регулятивну та світоглядну функції.

2. Охарактеризовано психологічні особливості юнацького віку, що впливають на становлення системи ціннісних орієнтацій. Юнацький вік визначено як сенситивний період для формування особистісної ідентичності та ціннісного самовизначення. Основними психологічними детермінантами становлення цінностей є прагнення до автономії, пошук життєвого сенсу та необхідність професійного самовизначення. У цей період відбувається перехід від прийнятих (інтеріоризованих) до усвідомлених та індивідуалізованих ціннісних пріоритетів.

3. Розкрито психологічні особливості гендеру, що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій особистості. Гендерний підхід, особливо концепція психологічної андрогінності С. Бем, дозволяє розглядати маскулінність та фемінінність як незалежні виміри. Теоретично підтверджено, що гендерні ролі асоціюються з певним типом цінностей: маскулінність — з агентними (інструментальними) цінностями (досягнення, влада), а фемінінність — з комунальними (експресивними) цінностями (доброзичливість, турбота).

4. Емпірично досліджено та проаналізовано специфіку гендерних особливостей ціннісних орієнтацій у юнацькому віці:

1) Гендерна ідентичність (BSRI): у вибірці студентської молоді виявлено домінування андрогінного гендерного типу (понад 70% в обох групах). Цей факт

свідчить про високий рівень психологічної адаптивності та гнучкості у сучасної молоді, здатної поєднувати як інструментальні, так і експресивні якості.

2) Ієрархія цінностей (Ш. Шварц): Найвищий пріоритет у всій вибірці мають гедонізм, доброзичливість, а також самостійність і безпека. У порівняльному аналізі підтверджено гендерну диференціацію: юнаки вище цінують самостійність та досягнення, а юначки — доброзичливість та безпеку.

3) Встановлено, що психологічний гендер пов’язаний з цінностями, проте андрогінність пов’язана з вищою психологічною автономією та меншою орієнтацією на консервативні обмеження.

5. Розроблено методичні рекомендації, спрямовані на розвиток гендерної гнучкості (андрогінності) як ресурсу для формування адаптивної ціннісної ієрархії. Рекомендації включають тренінгові вправи на розвиток емпатії та впевненості у прийнятті рішень з метою гармонізації ціннісного профілю студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук, Н. В. (2021). Гендерно-правові реформи в Литовській Республіці. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», 28, 3–11.
2. Бабаніна, С. І. (2015). Особливості формування життєвої стратегії в юнацькому віці: теоретичний аналіз питання. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки, 1(2), 120–126.
3. Бадер, С. О. (2019). Класифікація цінностей та ціннісно-смислових орієнтацій особистості. Інноваційна педагогіка. Вип. 14. Т. 1. С. 18-22.
4. Баурова, Ю.В. (2010). Гендерний підхід в освіті: погляд на проблему. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». С. 93-97
5. Берегова, Н. П., Джигун, Л. М., & Ігумнова, О. Б. (2022). Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 33(72)(3), 54–59.
6. Бойченко, І. (2021). Сучасні методи та засоби оптимізації професійної самоідентичності майбутнього психолога. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, 16–28.
7. Боровцова, М. С. Статево-рольовий опитувальник С. Бем (BSRI): можливості використання в умовах сучасності. Актуальні проблеми практичної психології : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. Глухів, 2012. С. 5-7.
8. Вікова психологія : конспект лекцій. (2024). Укладачі: П. І. Сахно & Н. М. Теслик. Суми : Сумський державний університет.
9. Воронова, О. & Барчій, М. (2023) Гендерні особливості ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в умовах закладу вищої освіти. Матеріали Круглого столу від 13 червня 2023 року. К.: ІСПП НАПН України.
10. Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти: комплексний підхід до впровадження гендерної рівності. (б. д.). Гендер в деталях.

https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/vseukrainska-merezha-oseredkiv-gendernoi-osviti-komplexniy-pidhid-do-vprovadzhennya-gendernoi-rivnosti-134116.html

11. Гендерна компетентність вчительства. (2024). Спільнотека ЮНІСЕФ Україна. https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2024/04/genderna-kompetentnist-vchytelstva.pdf
12. Гінарару, А. (2010). Від заборони дискримінації до сприяння рівності : посібник для тренерів Женева : МОП.
13. Гріньова, О. М. (2018а). Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія», (6), 9–13.
14. Гріньова, О.М. (2018б). Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. (Дис. докт. психол. наук). Київ.
15. Желіба, О. В. (2019). Освіта і гендер: навч.-метод. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.
16. Жигайло, Н. (2019). Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології» 1. (Квітень 10, 2019)
17. Кікінежді, О.М. (2013). Андрогінність як основа життєздійснення зростаючої особистості Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI, Вип. 9. с.177-183
18. Кікінежді, О. М. (2009). Гендерні орієнтації студентської молоді як умова психологічного здоров'я. Психологічні перспективи. Вип. 13. С. 176–187.
19. Кікінежді, О. В. (2017). Сучасні гендерні дослідження в психології: методологічні основи. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія, (56), 159–165.

20. Коляда, Н., & Тарасова, Т. (2024). Психологія розвитку особистості: ціннісні орієнтації в ранньому юнацькому віці. Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія, (2). 27-31
21. Коханова, О. П. (2015). Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. Вип. 3. С. 108-112
22. Куравська, Н, Вітюк, Н. & Пінчук, І. (2022). Психологічні особливості гендерної соціалізації студентів ЗВО. Психологія особистості. Том 12.
23. Максим, О. В., (2017). Формування соціально спрямованих ціннісних орієнтацій як механізм ресоціалізації девіантів. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Випуск 16, с. 95-110
24. Мельничук, М. (2020). Психологічні особливості ціннісних орієнтацій юнаків з різним рівнем саморегуляції. Молодий вчений, 12(88), 283–287.
25. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С.50–52.
26. Олійник, Н., Імбер, В., & Білик, Т. (2022). Гендерні особливості ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-217-225
27. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці (2018). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних акладів; за ред. К.В. Седих. Полтава : Астрая, 342 с.
28. Рибак, О. (2017). Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості. Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки. Вип. 1. С. 105-113
29. Романюк, Л. В. (2018). Концепція становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі. Наукові записки

Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія, (6), 71–76.

30. Сєваст'янова, О. А. (2019). Ціннісні орієнтації особистості студентської молоді. У Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 5–6 квітня 2019 року (С. 17–21).
31. Сидоренко, І., & Василега, О. (2017). Гендерний підхід в освіті: соціально-культурні та психолого-педагогічні аспекти. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», (35).
32. Субашкевич, І. Р. (2016). Формування ціннісно-смислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічнхтехнологій [практ. посіб.] . Львів : Растр-7.
33. Федоренко, А. Ф. (2015). Зміст та структура ціннісно-смислового розвитку студентської молоді. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент, 19–20, 206–213.
34. Чіп, Р. (2019). Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки особистості. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», (18).
35. Шиделко, А. (2013). Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. Педагогіка і психологія професійної освіти. № 4. С. 213-219
36. Шматко, Н. (2024). Розмежування концепцій цінностей та ціннісних орієнтацій у психологічній науці. Вчені записки Університету «КРОК», (3(75), 280–285.

Додаток А

Методика S. Bem «Маскулінність-фемінність»

Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких необхідно відповісти «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

Текст опитувальника

1. Впевнений у собі. 2. Поступливий. 3. Здатний допомогти. 4. Схильний захищати свої погляди. 5. Життєрадісний. 6. Похмурий. 7. Незалежний. 8. Сором'язливий. 9. Совісний. 10. Атлетичний. 11. Ніжний. 12. Театральний. 13. Наполегливий. 14. Ласий на лестощі. 15. Щасливий. 16. Сильна особистість. 17. Відданий. 18. Непередбачуваний. 19. Сильний. 20. Жіночний. 21. Надійний. 22. Аналітичний. 23. Співчутливий. 24. Ревнивий. 25. Здатний до лідерства. 26. Що опікується про людей. 27. Прямій, правдивий. 28. Схильний до ризику. 29. Сенситивний. 30. Потайливий.	31. Швидкий у прийнятті рішень. 32. Жалісливий. 33. Щирий. 34. Самодостатній. 35. Здатний утішити. 36. Гоноровий. 37. Владний. 38. Володіє тихим голосом. 39. Привабливий. 40. Мужній. 41. Теплий, сердечний. 42. Важний. 43. Обстоює власну позицію. 44. М'який. 45. Вміє дружити. 46. Агресивний. 47. Довірливий. 48. Неефективний. 49. Схильний вести за собою. 50. Інфантильний. 51. Адаптивний. 52. Індивідуаліст. 53. Не люблячий лайки. 54. Несистематичний. 55. Конкурентноспроможний. 56. Люблячий дітей. 57. Тактовний. 58. Амбіційний, честолюбний. 59. Спокійний. 60. Традиційний, підвладний умовностям.

Ключ до тесту:

Маскулінність («так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність («так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59

Інші пункти – нейтральні.

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

F = (сума балів за фемінінністю): 20;

M = (сума балів за маскулінністю): 20.

Основний індекс IS визначається як:

IS = (F – M) x 2,322.

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 (IS < -1), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 (IS > 1) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли IS < -2,025, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо IS > +2,025 – говорять про яскраво виражену фемінінність.

Додаток Б

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків)

Методика спрямована для дослідження динаміки зміни цінностей груп (культур) у зв'язку зі змінами в суспільстві, життєвими проблемами. Інструкція: Нижче наведено описи деяких людей. Прочитайте уважно і подумайте, наскільки текст відповідає Вам. Якщо опис стосується Вас, то позначте у комірці відповідь.

-

	НАСКІЛЬКИ ПОДІБНОЮ ДО ТЕБЕ Є ЦЯ ЛЮДИНА					
	Дуже подібна	Така ж як я	Майже така, як я	Трішки така як я	Не така як я	Зовсім не така як я
1. Для нього важливо вигадувати щось нове і бути творчим. Він любить все робити оригінально						
2. Для нього важливо бути багатим. Він хоче мати багато грошей і дорогих речей						
3. Для нього важливо, щоб усіх людей у світі вважали рівними. Вважає, що кожен повинен мати рівні шанси у житті						
4. Для нього важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювались тим, що він робить						
5. Для нього важливо жити у безпечному середовищі. Він уникає всього, що може загрожувати втраті безпеки						
6. Він вважає, що важливо робити багато цікавих речей у житті. Він завжди намагається спробувати щось нове						
7. Він вважає, що люди повинні робити те, що їм говорять. Переконаний, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть тоді, коли ніхто не бачить						
8. Для нього важливо вислухати думки людей, які відрізняються від нього. Навіть якщо він з ними не погоджується, він все ж хоче їх зрозуміти						
9. Він вважає, що не варто просити більше, ніж вже маєш. Він переконаний, що люди повинні бути задоволені з того, що у них вже є						
10. Він шукає будь-яку нагоду, щоб розважитись. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення						

11. Йому подобається самостійно вирішувати, що робити. Для нього важливо бути вільним у плануванні та у виборі своєї діяльності						
12.Для нього важливо дбати про близьких людей. Він намагається дбати про їхнє добро						
13. Для нього важливо бути успішним. Він любить вражати інших						
14. Для нього важлива безпека його країни. Він вважає, що держава повинна бути на сторожі внутрішньої та зовнішньої загрози						
15. Він любить ризикувати, завжди шукає пригод						
16. Для нього важливо поводити себе пристойно. Він намагається уникати вчинків, які для інших здаються помилковими						
17. Йому подобається бути керівником і вказувати іншим, що вони повинні робити. Він хоче, щоб люди робили те, що він каже						
18. Для нього важливо бути вірним своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям						
19. Він щиро вірить у те, що люди повинні піклуватись про природу. Для нього важливо доглядати навколишнє середовище						
20. Для нього важливо бути релігійним. Він старається дотримуватися своїх релігійних переконань						
21. Для нього важливою є чистота та порядок. Він зовсім не любить, коли серед речей безлад						
22. Він вважає, що важливо цікавитися багатьма речами. Він цікавий і старається все зрозуміти						
23. Він переконаний, що всі народи у світі повинні жити в гармонії. Поширення ідеї миру між усіма людьми для нього є важливим						
24. Він вважає, що бути амбітним – це важливо. Він намагається показати, наскільки він здібний						
25. Він вважає, що все треба робити традиційними способами. Для нього важливо дотримуватися звичаїв, яких його навчили						
26. Для нього важливо насолоджуватись життям та отримувати. Він любить себе розважати						
27. Для нього важливо відповідати потребам інших людей. Він намагається підтримати тих, кого знає						
28. Він переконаний, що завжди повинен виявляти повагу до батьків та старших людей. Для нього важливо бути слухняним						
29. Він хоче, щоб зі всіма були справедливими, навіть із тим, кого він не знає. Для нього важливо захищати слабких у суспільстві						
30. Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було цікавим						
31. Він боїться захворіти. Бути здоровим – дуже важливо для нього						

32. Бути попереду у житті дуже важливо для нього. Він все намагається робити краще ніж інші						
33. Для нього важливо прощати людей, які його образили. Він намагається побачити хороші сторони в людях і не ображатися						
34. Для нього важливо бути незалежним. Він любить покладатися на себе						
35. Для нього важливо, щоб його країна мала стабільний уряд. Він турбується про забезпечення соціального порядку						
36. Для нього важливо весь час бути ввічливим з іншими людьми. Він намагається ніколи не дратувати та не турбувати інших						
37. Він дуже хоче насолоджуватись життям. Гарне проведення часу є дуже важливим для нього						
38. Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увагу						
39. Він завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Він любить бути лідером						
40. Для нього важливо пристосуватися до природи. Він вважає, що люди не повинні змінювати природу						

Облік балів здійснюється за схемою

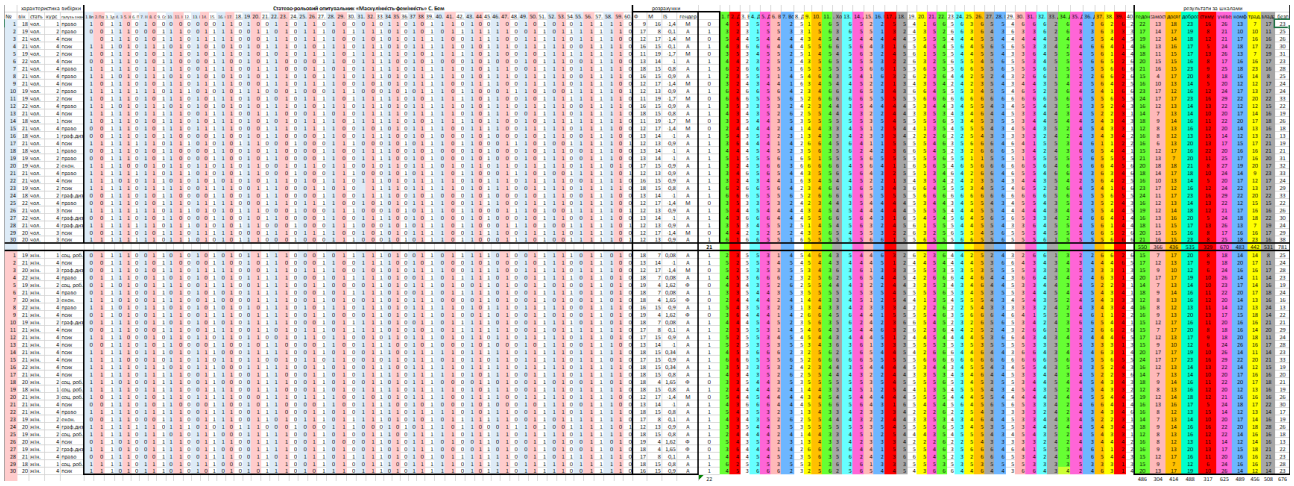
Дуже подібна	Така як я	Майже така як я	Трішки така як я	Не така як я	Зовсім не така як я
6	5	4	3	2	1

Шкала обліку за формулами:

Цінності	Питання
Конформізм	= (п7+п16+п28+п36) /4
Традиція	= (п9+п20+п25+п38) /4
Доброзичливість	= (п12+п18+п27+п33) /4
Універсалізм	= (п3+п8+п19+п23+п29+п40) /6
Самостійність	= (п1+п11+п22+п34) /4
Стимуляція	= (п6+п15+п30) /3
Гедонізм	= (п10+п26+п37) /3
Досягнення	= (п4+п13+п24+п32) /4
Влада	= (п2+п17+п39) /3
Безпека	= (п5+п14+п21+п31+п35) /5

Додаток В.

Розрахунки

назва.ч	r	n	t	p	значущ.	висн
Гед.ч.f	-0,16	30	-0,85769	0,39835	p > 0,05	незначущий
гед.ч.m	0,01	30	0,05292	0,95817	p > 0,05	незначущий
Гед.ч.a	-0,12	30	-0,6396	0,52763	p > 0,05	незначущий
сам.ч.f	0,06	30	0,31806	0,7528	p > 0,05	незначущий
сам.ч.m	-0,09	30	-0,47818	0,63624	p > 0,05	незначущий
сам.ч.a	0,11	30	0,58562	0,56282	p > 0,05	незначущий
дос.ч.f	-0,02	30	-0,10585	0,91646	p > 0,05	незначущий
дос.ч.m	-0,05	30	-0,26491	0,79302	p > 0,05	незначущий
дос.ч.a	0,07	30	0,37132	0,7132	p > 0,05	незначущий
доб.ч.f	-0,1	30	-0,53182	0,59905	p > 0,05	незначущий
доб.ч.m	-0,12	30	-0,6396	0,52763	p > 0,05	незначущий
доб.ч.a	0,03	30	0,15882	0,87495	p > 0,05	незначущий
сти.ч.f	-0,37	30	-2,10742	0,04416	p ≤ 0,05	значущий
сти.ч.m	0,11	30	0,58562	0,56282	p > 0,05	незначущий
сти.ч.a	-0,32	30	-1,78726	0,08473	p > 0,05	незначущий
уні.ч.f	-0,07	30	-0,37132	0,7132	p > 0,05	незначущий
уні.ч.m	-0,07	30	-0,37132	0,7132	p > 0,05	незначущий
уні.ч.a	-0,07	30	-0,37132	0,7132	p > 0,05	незначущий
кон.ч.f	0,16	30	0,85769	0,39835	p > 0,05	незначущий
кон.ч.m	0,23	30	1,25057	0,22144	p > 0,05	незначущий
кон.ч.a	-0,06	30	-0,31806	0,7528	p > 0,05	незначущий
тра.ч.f	0,18	30	0,96829	0,34119	p > 0,05	незначущий
тра.ч.m	0,06	30	0,31806	0,7528	p > 0,05	незначущий
тра.ч.a	0,05	30	0,26491	0,79302	p > 0,05	незначущий
вла.ч.f	-0,35	30	-1,97708	0,05796	p > 0,05	тенденція
вла.ч.m	0,12	30	0,6396	0,52763	p > 0,05	незначущий
вла.ч.a	-0,1	30	-0,53182	0,59905	p > 0,05	незначущий
без.ч.f	-0,02	30	-0,10585	0,91646	p > 0,05	незначущий
без.ч.m	0,05	30	0,26491	0,79302	p > 0,05	незначущий
без.ч.a	0,01	30	0,05292	0,95817	p > 0,05	незначущий
|r| ≥ 0,361						

назва.ж	r	n	t	p	значущ	висн
гед.ж.f	-0,18	30	-0,96829	0,34119	p > 0,05	незначущий
гед.ж.m	0,17	30	0,91284	0,36912	p > 0,05	незначущий
гед.ж.a	-0,14	30	-0,74818	0,46059	p > 0,05	незначущий
сам.ж.f	-0,14	30	-0,74818	0,46059	p > 0,05	незначущий
сам.ж.m	0,27	30	1,48381	0,14903	p > 0,05	незначущий
сам.ж.a	-0,18	30	-0,96829	0,34119	p > 0,05	незначущий
дос.ж.f	0,11	30	0,58562	0,56282	p > 0,05	незначущий
дос.ж.m	-0,2	30	-1,08012	0,2893	p > 0,05	незначущий
дос.ж.a	0,08	30	0,42468	0,67431	p > 0,05	незначущий
доб.ж.f	0,11	30	0,58562	0,56282	p > 0,05	незначущий
доб.ж.m	-0,18	30	-0,96829	0,34119	p > 0,05	незначущий
доб.ж.a	0,14	30	0,74818	0,46059	p > 0,05	незначущий
сти.ж.f	0,25	30	1,36626	0,18273	p > 0,05	незначущий
сти.ж.m	-0,1	30	-0,53182	0,59905	p > 0,05	незначущий
сти.ж.a	0,21	30	1,13656	0,26536	p > 0,05	незначущий
уні.ж.f	-0,2	30	-1,08012	0,2893	p > 0,05	незначущий
уні.ж.m	0,27	30	1,48381	0,14903	p > 0,05	незначущий
уні.ж.a	-0,23	30	-1,25057	0,22144	p > 0,05	незначущий
кон.ж.f	-0,44	30	-2,59272	0,01497	p ≤ 0,05	значущий
кон.ж.m	0,08	30	0,42468	0,67431	p > 0,05	незначущий
кон.ж.a	-0,2	30	-1,08012	0,2893	p > 0,05	незначущий
тра.ж.f	-0,28	30	-1,54335	0,13397	p > 0,05	незначущий
тра.ж.m	-0,01	30	-0,05292	0,95817	p > 0,05	незначущий
тра.ж.a	-0,1	30	-0,53182	0,59905	p > 0,05	незначущий
вла.ж.f	-0,27	30	-1,48381	0,14903	p > 0,05	незначущий
вла.ж.m	-0,01	30	-0,05292	0,95817	p > 0,05	незначущий
вла.ж.a	-0,07	30	-0,37132	0,7132	p > 0,05	незначущий
без.ж.f	-0,49	30	-2,97438	0,00598	p ≤ 0,01	значущий
без.ж.m	0,29	30	1,60344	0,12006	p > 0,05	незначущий
без.ж.a	-0,42	30	-2,44889	0,02085	p ≤ 0,05	значущий
|r| ≥ 0,361						